

ANII DE ANTRAX (*fragmente*)

01.

Războiul civilizațiilor

Hai să spun întâi ce *nu sînt* notele astea: nu sînt nici nici jurnal, nici memorii, și nici nu sînt o cronică, autentică sau ficțională, asupra apariției antraxului și a luptei noastre cu el, așa cum au fost cele ale lui Defoe sau Camus care au relatat lupta cu ciurma. Aceste note sînt doar un fel de foaie de observație a campaniei noastre din primii ani ai secolului XXI contra flagelului antraxului. La vremea aceea nu știam prea bine dacă lupta noastră este cu germeni sau cu oameni, dacă bătălia în care încet-încet se angajau tot mai mulți oameni și țări era un episod al luptei cu maladia, un război sau poate o cruciadă. Am început să scriu rîndurile astea în toamna lui 2001, fără pretenția că poziția privilegiată pe care am avut-o în a observa războiul antraxului mi-ar fi conferit o cunoaștere specială. Deși în misiunile mele, de la Tirana la Ierusalim, de la Moscova la Pristina, din colonia Capului de Sud în Caucaz sau pe Nistru, am văzut antraxul îndeaproape, nu aș putea spune că sînt un expert un antrax, care este un dușman atît de poliform și un agent patogen atît de mutant încît se schimbă sub ochii tăi. Sînt doar un cronicar, ca acela din romanele de *science fiction* căruia îi revine misiunea de a completa pînă în ultima clipă jurnalul de bord, ca atunci cînd nava va sucomba în fața răului misterios cei care îi vor descoperi epava să poată pune *post festum* un diagnostic care să înarmeze alte generații contra răului. Și dacă vreo carte îmi vine în minte cînd încep aceste rînduri e poate *Istoria Angliei* a lui Chesterton, scrisă tot în timpuri de război, și tot de un nespecialist, ca o colecție de reflecții cu puține fapte asupra naturii civilizației engleze între elementul teuton și cel roman. Est meets west

Antraxul care a început să sosească în plicuri cu adrese scrise stîngaci în toamna lui 2001, după prăbușirea celor două turnuri, e un bacil care în majoritatea timpului dormitează în spori, care învie și ucide doar atunci cînd vine un timp prielnic. Atunci cînd am început aceste note, foarte fugare, pentru că în misiuni nu ai timp de ținut jurnale, dacă există un moment noaptea tîrziu în care nu ai întâlniri sau nu îți scrii raportul, acela este rezervat pentru a scrie acele *Back to the Office* memoranda, rapoartele confidențiale către superiori, pe care le am în arhiva electronică, ce notează fără greș ziua, locul și ora, dar nu le pot folosi mai mult decît putea naratorul lui Hesse, legat prin jurămîntul de tăcere, să dezvăluie aventurile călătoriei spre Est,

atunci cînd am început notele astea deci, aveam despre antrax o idee limitată. Azi ea a crescut pînă la a include în antrax și agentul patogen și răspunsul, așa cum se cuvine să înțeleagă patologia un terapeut bun, și prin asta, deși eu evident văd *antraxul ca pe lupta contra civilizației occidentale, cea universalistă și secularistă*, în care bacilul e numai una din multele arme letale, nu văd lupta contra antraxului ca pe o cruciadă, dimpotrivă, înțeleg de ce *o cruciadă poate adînci răul făcut de antrax*, așa cum măsuri nesăbuite luate împotriva ciumei în orașele Evului Mediu european măreau numărul de victime și nu reușeau să stăvilească flagelul.

Expresia folosită aici nu poate fi lăsată în ambiguitate. De la cruciați la misionarii catolici din America Latină termenul de *civilizație* a fost folosit adesea de Occident ca justificare pentru a invada și transforma culturi considerate spiritual primitive și tehnologic inferioare. Sensul în care autoarea acestor rînduri, care scrie în Europa sau Statele Unite în primii ani de după 2000 folosește acest termen este strict datat. Pentru cîtiva ani după căderea zidului Berlinului, și poate vreo douăzeci înainte, un număr de valori occidentale au ajuns să fie discutate ca valori universale, mai presus de ideologii sau civilizații, care inspirau sau ar fi trebuit să inspire dezvoltarea întregii planete. Strict vorbind, numai două erau cu adevărat valori de bază: egalitarismul, în sens liberal, adică oferirea unui tratament egal tuturor indiferent de naștere sau sex, cu corecții ale statului acolo unde se pleca de la o discriminare inițială, și secularismul, adică o separare a sferei religioase de cea politică sau de stat, ceea ce a făcut ca Occidentul din creștin să devină iudeo-creștin (după Holocaust) și mai pe urmă complet neutru. Istoria, ca și politicile publice contemporane, au fost corectate în lumina acestor principii, rămase fără contestatari. Afirmarea lor în arena internațională era desigur mai veche, amintirile ambasadorului Morgenthau din Turcia primului război sau raportul Carnegie din războaiele balcanice erau deja marcate de credința că asemenea valori occidentale ar trebui să fie universale, numai că la acea vreme se putea argumenta că multe state occidentale nu erau ele înșile la înălțimea principiilor acestor raportori, și că operau cu două măsuri ori de cîte ori interesele le-o cereau. Argumentul nu a dispărut, dar după transformarea Germaniei într-o democrație, prăbușirea comunismului rusesc și marele efort american de a repara discriminările rasiale din trecut, lumea pe la anul 2000 părea mult mai omogenă și mai occidentalizată, persoane ca Robert Mugabe fiind considerate un fel de relicve ale istoriei care vor dispărea în curînd. Cînd avioanele au lovit turnurile din Manhattan, Occidentul trăia în ignoranța faptului că mai există undeva vreun contestatar major și au trebuit să treacă zile, ba chiar luni, ca oamenii să înțeleagă cine erau acești noi luptători contra Occidentului și ce voiau ei. Ca să facem legătura între ei și manifestații ocazionale contra globalizării, acei oameni *cool* care pe banii lor invadează, dar nu pentru a le vizita, frumoasele orașe unde se țin

summituri despre comerțul global – trăiam la Florența în anul unei asemenea invazii și am observat-o îndeaproape- ne-au mai trebuit câteva luni de zile și multe sondaje, în care să constatăm că o parte însemnată a lumii se regăsea în valorile celor care loviseră turnurile, că lumea nutrea o *enormă ranchiună* contra Occidentului la începutul secolului XXI, tocmai când se părea că valorile acestuia au triumfat pentru totdeauna.

Prima dată am intuit cum o să arate războiul antraxului pe un maidan lângă Bender-Tighina, orașul de naștere al mamei mele (fata unui ofițer român care se deplasa cu frontul româno-german) și a lui Emil Constantinescu. Era o după amiază frumoasă din anul 1992, cu acel aer prăfos care îți spune că ești într-o țară nedezvoltată, unde pământul nu a fost încă în întregime acoperit cu asfalt, lângă o veche cisternă de apă și două linii ferate, care veneau de la Kiev și mergeau spre restul Europei. Stăteam acolo printre niște *luptători pentru libertate*, un fel de bandiți dezertori din Armata Roșie cu Kalașnikovuri, care blocau eroic calea ferată pentru a obține recunoașterea dreptului ultimei republici sovietice, Transnistria, de a se desprinde din nou proclamata Republică Moldova. Mai multe corturi militare erau întinse pe acel maidan, ba chiar și o linie de telefon fusese trasă ca șefa acestei mișcări pentru libertate, pe numele ei Galina Andreevna, să poată da interviuri în direct presei internaționale și să poarte lungi conversații în rusește cu persoane necunoscute. Totul avea aer de o comedie gruzină din aceea din anii optzeci, în care toate lumea se mișcă precum la gimnastică artistică, când, lucru de mirare, s-a auzit șuierând o locomotivă. Cum blocada era *in the news*, apăruse știrea pînă și în Herald Tribune, nici un tren nu se apropiase de două zile, deci luptătorii indolenți, pe care îi văzusem ieșind din corturi cu fetele încheindu-se fără grabă la pantaloni, au avut un șoc văzînd că se ajunge la proba de eroism. Nu au pus însă mîna pe pușcă, ci au înhățat fetele cu care tocmai se întinseseră, (unele nu mai erau demult fete, mi s-a spus, ca să nu-mi fac o părere proastă despre moralitatea lor, că sînt chiar neveste legale) au apucat și pe copiii care se învîrteau printre corturi, ridicînd cîte un colț prin momentele esențiale, și i-au împins în fața locomotivei. Mecanicul, îngrozit, a frînat cu sunete de iad, cum a reieșit din discuția ulterioară cu Galina omul nu mergea decît să ia niște apă de la rezervor, dar eu am văzut atunci în avanpremieră cum avea să arate războiul antraxului, unul în care inocenții erau împinși în linia de foc. Or, o convenție occidentală de bază stabilise de multă vreme că în timpuri de război *unii trebuie să oblige ca inocenții, chiar dacă nu sînt*. Pe urmă am citit despre armate care se tupilau prin spitale și școli ca să se ferească de bombe, și nu m-am mirat. Văzusem fața nouă a războiului în Transnistria, războiul în care oamenii, chiar cei apropiați, devin ei înșiși arme.

Prima teorie despre antrax am văzut-o într-un documentar TV englezesc, care susținea că în cazul antraxului totul era o conspirație a unor oameni din interiorul complexului de apărare, care știau cât de prost sînt protejate armele biologice și încercaseră pe calea asta să atragă atenția. Odată poșta americană dată peste cap și vreo cîteva persoane imunodeficitare succumbate, autorii avertismentului socotiseră că și-au atins scopul, antraxul fusese rechemat la bază, poșta funcționa din nou, comis-voiajorii puteau iarăși invada cutiile poștele cu reclame de detergenți, maniacii scrie Congresului obișnuitele plîngeri privind libertatea constituțională, iar scenariștii debutanți trimite înșăilările lor scrise în cafenele Starbucks pe adresa unor agenți celebri din Hollywood care nu-și citesc niciodată corespondența. Ca în romanele polițiste proaste, în care două crime din aceeași comunitate sîrșesc prin a fi atribuite la doi autori diferiți, antraxul era văzut izolat de restul atentatelor din acea toamnă. Dar antraxul devenise între timp personajul principal, întruchiparea unei lupte pe viață și pe moarte între civilizație și barbari, un simbol al distrugerii așa cum fuseseră elefanții lui Hanibal pentru romani sau caii lui Pizzaro pentru incași.

Îl văzusem pe fostul meu profesor de la Harvard, Sam Huntington, spunînd pe CNN, îngrozit, pe 13 septembrie 2001, că aceasta nu e lupta între civilizații prezisă de el, că el de altfel nu a prezis *niciodată* vreo luptă între civilizații. Era copleșit de propria lui putere de precizie, care părea să se întoarcă împotriva lui ca un blestem, și se lepăda de tot ce spusese vreodată. Dar profeția autoîndeplinită a lui Huntington era o pistă falsă, o eroare, într-adevăr antraxul nu era avangarda vreunei civilizații, ci avangarda barbariei în forma ei cea mai pură, nici o *civilizație* nu a distrus vreodată o alta, nu în mod direct sau definitiv. Rarele războaie între civilizații rămîn întotdeauna *neîncheiate*, precum războiul dintre romani și perși. Distrugerea totală e opera barbarilor, iar barbarii sînt luptători de azi pe mâine, ei apucă tot sau ard tot, distrug din neglijență și graba de a apuca tot ce prind, deoarece niciodată nu produc nimic. Oamenii cu antraxul, bănuiam eu, veneau din țări care nu ajunseseră civilizații niciodată, rămăseseră doar *culturi*, cum spun antropologii, *al căror serviciu poștal, de exemplu, nu funcționase bine decît pe vremea cînd erau colonii*, iar răzbunarea lor nu viza numai oamenii, ci ordinea impersonală a lucrurilor care este semnul civilizației, așa de deosebită de haosul lor personalizat și imprevizibil. Antraxul era ultimul nume al barbariei, al jefuirii unei civilizații și implicit a distrugerii ei, dar nu pentru a-i substitui o alta, ci pentru a o consuma în cîteva zile, așa cum marțienii lui Wells distrug Pămîntul doar pentru că se hrănesc cu sîngele oamenilor.

De ce s-a oprit antraxul, cel puțin utilizarea bacilului? Acum, revăzînd acel documentar BBC, îmi dau seama că era făcut mai ales ca să răspundă acestui mister. Chestiunea nu mă

preocupă: antraxul s-a oprit dintr-un motiv pe care nu îl știm, dar spre deosebire de *aparitia* antraxului, care a fost îndelung premeditată, implacabilă, și doar *primul val* al unui război pe viață și pe moarte a cărei miză e chiar civilizația occidentală, *oprirea* campaniei din toamna lui 2001 a fost *un accident*, asemănător celui din *Făgăduiala* lui Durenmatt când asasinul care oferă marțipan copiilor nu vine mai bine de zece ani la cursa care i-a fost pregătită de poliție pentru că a avut *un accident de mașină* pe drum, nu pentru că teoria care prezicea că el va apărea atunci și acolo e greșită în vreun fel. A doua necesitate căreia îi răspundea documentarul BBC era ca vina să rămână acolo unde jurnaliștii postului o plasau de zeci de ani, *în tabăra occidentală*, și nu în Orientul Mijlociu sau în altă parte. Văzusem în acea toamnă din întâmplare circulara lui Greg Dyke, directorul executiv al postului, debarcat în sfârșit după războiul din Irak, care practic a treia zi după ce turnurile din Manhattan se prăbușeau recomanda ca oamenii de la Al Qaeda să nu fie numiți *teroriști* de redactorii postului, ei fiind *luptători pentru libertate*, oameni cu o cauză. În iarna aceea am spus tot ce gândeam despre asta la Ljubliana lui Gwyneth, șefa de la BBC World Training Service, ale cărei servicii le folosisem pentru a ridica calitatea oamenilor de la TVR cu doi ani înainte. Deși lovită de o pensionare aproape forțată, Gwyneth își apăra ideile ei pe care le semănase toată viața, antioccidentale și violent antisioniste, pornite inițial din dorința de a repara dubla măsură și ipocrizia occidentală din trecut, dar devenite o *formă de adicție*; mai târziu, când am citit că aproape tot stafful de știri de la Al-Jazeera trecuse pe la BBC World Service Training Service nu m-am mirat deloc.

02.

Călătorii spre Est

Anii antraxului sînt anii în care am început să merg în misiuni. Asta mi-a schimbat viața, pentru că pînă pe la treizeci de ani eram, ca toți românii, convinsă că lumea se rezumă la o axă bilaterală România-Occident. Așa fusesem educați și e remarcabil ce oameni citiți și inteligenți din România păstrează această viziune parohială despre lume, cu justificări din Cioran și aiurea, dar

care este numai o formă naivă de a ne mărturisi dorința noastră provincială de *parvenire culturală*. Printr-un noroc, care au fost Balcanii pentru mine, am ieșit la un moment dat din orientarea asta, și deși am păstrat scrupulos unele relații bilaterale, de exemplu faptul că anual merg la o universitate americană în care să predau sau conferențiez câteva săptămâni sau luni, am evadat din pielea croită pentru românul care *se afirmă în Occident* și am devenit o altă persoană. Sub masca acestei persoane am reîntâlnit antraxul și am văzut răspunsurile la antrax, în misiuni care aveau să mă ducă de pe coasta albaneză în Pera devenită turcească, de pe câmpiile din Kosovo în satele din Caucaz, în expediții în care tovarășii de drum sau partenerii de conversație erau de la membri în guverne la *luptători pentru libertate*, cum i-ar numi Gwyneth. Scopul acestor misiuni, cel puțin cel aparent și știut de mine, era de a învăța pe acei oameni cum să construiască statul lor propriu, cum să-l planteze în societatea lor astfel încât să fie deopotrivă eficient și acceptabil, dar cum am constatat destul de repede, aveam să învăț eu însumi mult mai mult decît să învăț pe alții. Dacă în spatele acestor misiuni se mai ascundea și altceva, dacă acestea erau adevărate călătorii spre Est, precum cea povestită de Hesse, nu știu și mă feresc să mă pronunț. În fond, armele mele de drum erau toate din arsenalul pozitivist, așa că nu se cade să vorbesc în asemenea termeni despre misiunile mele pentru agențiile internaționale de dezvoltare, care păreau toate a fi cum nu se poate mai previzibile și tehnice. Dar probabil că mai era ceva, și că dincolo de softul meu cu metodologii transportat pe un CD și instalat pe nenumărate computere din pustietate, așa cum altădată misionarii dăruiau Biblii, un alt fel de comunicare era la lucru și persista mult după ce plecam. Numele din cutia mea de poștă electronică se citesc ca o hartă a unei Călătorii spre Est. Și chiar dacă astăzi același peisaj dezolant de modernizare forțată se regăsește din valea Ferganei în Gaza trecînd prin Kosovo, *eu știu* că dincolo de cifrele și oamenii de azi acestea sînt locuri mitologice, că de la Alexandru la Pompei la Petru cel Mare varii agenți ai civilizației au trecut peste locurile astea și că lucrul nostru de azi e un episod din nesfîrșita încercare de a le smulge barbariei și a le da civilizației definitiv.

Cineva care a văzut în misiuni consultanți ca mine poate crede că romanzez rolul nostru, și că un consultant internațional e un mercenar cinic care își inventează cît mai multe zile de lucru ca să le ponteze, fiind adesea un ins la marginea ratării sau dincolo de ea. Cine a văzut vreodată perfecții pensionari francezi venind prin România să pună umărul la reforma administrației publice și plecînd doar cu idei despre vinul roșu românesc, sau a petrecut ore prin saloane business class la aeroporturi cu colegi care nu găsesc nimic mai bun de povestit decît cum și-au cumpărat ei, în misiuni, case la mare în Africa sau Thailanda pe care băștinași cu sulite le păzesc pe aproape nimic, folosind grădina drept dormitor și polistirenul de la ambalaje drept așternut,

cum am văzut și auzit eu, se poate ușor molipsi de antrax, poate vedea în această invazie de practici dezvoltate organic la ele acasă, pe care predicatorii lor nu le înțeleg adesea prea bine nici măcar în propriul lor context, darămite în altul, ei știu *cum* funcționează ceva, nu și *de ce*, o nouă formă de cruciadă, una de o supremă ipocrizie, pentru că le cerem să ne plătească pentru a-i transforma după modelul nostru. Asemenea voci critice există, și nu lipsite de temeii. Ele arată, de exemplu, că din miliardele pe care lumea dezvoltată pretinde că le-a investit în Kosovo, cea mai mare parte s-au dus pe salariile consultantilor, mai ales a celor cu drepturi depline, pensionari de la ONU reînțorși din retragere ca să încaseze enorme diurne pe zi. Când se bombardea Afganistanul, sir Alex Rontos, un om care petrecuse mulți ani în sistemul Națiunilor Unite, mi-a spus: „Aud cum scîrțîie penițele, toată lumea din *famine business* își ajustează CV-ul ca să capete o misiune în Afganistan”. Atunci am auzit pentru prima dată expresia *famine business*, afacerea foametei, și am realizat că tot ajutorul pentru dezvoltare poate fi privit ca o mare afacere, una în care se vehiculează salarii mari, se contractează firme, apar povești de succes care lansează cariere politice, și așa mai departe. Unul dintre pionierii carității interguvernamentale, ambasador ONU, mi-a spus la Tirana, pe cînd își strîngea cărțile și le expedia în casa părintească din Suedia, pregătindu-se de pensie: „E foarte greu pentru mine, care îmi amintesc cum a început totul, să accept că am ajuns o lume de funcționari care vorbesc în paradigme din care nu înțeleg nimic. Ce e aceea societatea cunoașterii, și dacă au unii vreo cunoaștere, de ce să credem că o avem noi la Națiunile Unite? Ce sînt toate modelele astea și *catch words* și consultanții angajați să dezvolte concepte, unde s-or fi dus anii aceia în care misiunea noastră era clară, să ajutăm pe oamenii ăștia?”. Bătrîna doamnă mă plăcea pentru că eram altfel decît ceilalți; puțini oameni din noua Europă sînt rătăciți în sistem, și ni s-a făcut loc acolo numai pentru că facem mai bine în trei zile o treabă la care alții trebuie să plătească zece, și facem așa pentru că misiunile astea sînt pentru noi un stil de viață care ne-a fost refuzat sub comunism și pe care îl tratăm cu entuziasmul unor tineri misionari, nu cu egoismul calculat al cuiva care își socotește contul de economii de la bancă. Când o veche *misionară*, Monica Macovei, a ajuns ministru al Justiției și m-a sunat să-mi spună să fac nu mai știu ce în următoarele zile și a trebuit să spun nu pentru că plecam în Caucaz, misiune considerată foarte periculoasă și neatrăgătoare, reacția ei a fost: „Nu mă poți lua și pe mine? *Mi-e dor* de misiunile mele!” și a trebuit să-i amintesc că ea la Minister era tot în Misiune, una mai importantă decît toate celelalte pe care le făcuse, Kosovo, Bosnia sau Rusia.

Și nici măcar mai puțin riscantă. Când Monica Macovei, pe care de abia o cunoșteam, dar pe care o apreciam ca făcînd parte din categoria minusculă de oameni buni de promovați pe ecranul televizoarelor deoarece pasiunea sinceră și dezinteresul pentru ceea ce fac, *uitarea lor de*

sine, atrage publicul, a vîrît capul în biroul meu ca să mă anunțe într-o gălăgie infernală că dacă i se întîmplă ceva în misiunea ei lungă din Kosovo m-a lăsat prin testament responsabilă de copilul ei (cu ocazia asta am aflat de existența lui), mi s-a părut că își ia riscuri prea mari. Dar trebuia să-mi dau seama că o misiune între necunoscuți nu e niciodată atît de periculoasă ca una între ai tăi, și de abia în 2005, cînd a trebuit să consolez diverși amici comuni că Monica a ajuns ministru și ei nu, cînd am văzut fițuicile imunde ale diverșilor securiști sau pur și simplu mercenari de pe piață scriind tot felul de orori despre Monica, în ideea că poate se prinde ceva – cunosc ei publicul românesc- am început să simt cum bate un vînt de *canibalism* authton, să îmi dau seama că băiatul Monicăi traversează de abia acum riscuri enorme, riscul de a nu fi imun la marea porcărie românească, riscul de a crede că binele nu merită făcut numai din cauză că oamenii care îl fac sînt adesea acoperiți cu noroi de tot felul de ticăloși. Cu toate că am văzut cu ușurare cum europenii în cîteva luni înțeleg că Monica este simbolul schimbării în bine a României, că după eșecul sau succesul ei va fi judecat întreg guvernul, cum deci poziția ei externă, unde oamenii se uită la ce faci cu adevărat, ajută la consolidarea celei interne, adevăratul teatru al nemerniciei, încă aud adesea exprimări cu totul nepotrivite față de efortul ei. Unii îmi spun că arată obosită la televizor, și că ar face bine să se odihnească, *de parcă nu s-ar odihni dacă ar putea*. Alții îmi spun să îi recomand să se cruțe și să-și vadă de sănătate, și așa mai departe, dat fiind că *țara oricum nu îi va ridica un monument*, de parcă cineva ar face vreodată ce trebuie pentru a căpăta vreun monument de la țară sau de la altcineva. Dacă nu va ieși nimic din tot acest efort al Monicăi, sau nu mare lucru, și totul se va îngropa în obișnuitul compromis jalnic de pe la noi, cîștigul va fi totuși imens, *ne vom alege cu o figură publică în sfîrșit indiscutabil pozitivă*, în bășcălia și cinismul autohton se va fi creat o breșă. Dar și la asta aud mîrîieli de la diverși masculi autohtoni, care mai citesc și viețile sfinților înainte de culcare, eventual în noi traduceri rafinate, dar în care animalul se răzvrățește imediat la ideea că *o femeie* poate fi atinsă de sfințenie, o femeie vie, încă tînără și atrăgătoare și atunci se alătură colportatorilor pe tema trecutului ei, ca să se convingă că nu e cu nimic mai bună decît ei. Asta numesc eu antrax.

03.

Antrax și ideologie

Aș vrea să explic ce are în comun și ce deosebește antraxul de bolile ideologiei politice, cele sub care am crescut în România lui Ceaușescu, și de ce mi se pare încă mai înfricoșător. Ideologia nu e decît un instrument pentru a ajunge la putere, unul de convertire sau cucerire sau subjugare, al cărui scop final rămîne puterea, ca atare nimic nu e mai rațional în fond decît ea. Poți învinge sau cuceri o ideologie doar arătînd defectele raționalității ei, demonstrînd în practică

sau în teorie *inferioritatea ei ca mijloc de a livra ceea ce-și doresc oamenii*. Ideologia este cu alte cuvinte instrumentală, există pentru a servi atingerii unui scop, în vreme ce antraxul este gratuit, antraxul există ca să arate că toate obiectivele, și ordinea în general sînt efemere și nu există decît praful și pulberea. Exprimarea politică a antraxului nu este fundamentalismul islamic, care va muri atunci cînd va fi în situația de a-și îndeplini promisiunile, și va persista doar cîtă vreme va fi interzis și demonizat, exprimarea politică a antraxului este anarhia. Antraxul este un proiect politic de a distruge Occidentul *ca model ideal de dezvoltare pentru restul lumii*, de la contestarea principiilor sale, cum ar fi tratamentul egal acordat femeilor sau separarea bisericii de stat la distrugerea în fapt a facilităților create de civilizația occidentală, în fața cărora toate societățile se dovedesc slabe, de la sitcomul *Sex in the City* la hamburgerii de la McDonald. Agenții antraxului de azi au diferite ideologii, dar cei mai mulți nu au *nici o ideologie*. Sînt musulmani care beau senini alcool înainte de a pleca să se sinucidă trăgînd de cordonul bombei, călcînd Coranul în mod fundamental chiar pe ultimul lor drum spre sfințenia pe care și-au ales-o. Occidentalii nu înțeleg antraxul, și sînt îngroziți de *altruismul aparent al acestor dormanți care se trezesc doar pentru a se sinucide*. Ideologii contra cărora s-a luptat în secolul XX nu se sinucideau ca purtătorii de antrax, chiar dacă ocazional uitau de ce au plecat de acasă și făceau dovadă de real idealism. Autodistrugerea nu e o ideologie, e o boală, pe care în tinerețea mea o găseam în testele Rorshach la cei care interpretau petele albe din desene, oamenii care erau pasibili de crimă sau sinucidere, care nu pot fi mînați de ideologie, ci doar de sentimentul insuportabil al ordinii unei lumi în care nu au loc, în care ei și ideea pe care și-o fac despre civilizația lor se bucură de o stimă atît de joasă încît distrugerea acestei ordini e singura care o poate reabilita. Știu de mult, din experimentele lui Henri Tajfel și din alte studii, că lucrul cel mai important care conduce o ființă umană, mai mult decît foamea, sexul sau instinctul de supraviețuire e nevoia de a te bucura de un *nivel acceptabil de respect*, și că nici un mijloc, de la schimbarea culorii părului sau ochilor – pielea rezistînd la asta- la denigrarea, măcelărirea sau luarea în sclavie a altor oameni, *nici un mijloc* nu a rămas nefolosit pentru a atinge acest obiectiv. Din nenorocire respectul social vine numai din *comparația* cu alți oameni, țări sau civilizații, și poate doar călugării sau dervișii au ajuns la un atît de înalt respect pentru ei înșiși încît statutul social să nu mai prezinte interes pentru ei. În mod evident invitații pakistanezi în studiourile de la BBC, în cap cu acea editorialistă de la *The Independent* care își exprimă pe toate canalele mînia ei că poporul ei musulman se simte inferior, ca și susținerea legitimității demersului de a găsi țapi ispășitori pentru *autopercputa* inferioritate a poporului musulman, nu fac parte din categoria celor duri și puri, care se judecă singuri și se găsesc superiori, deci nu au nevoie să pună bombe sau să dea foc unei școli după ce o jefuiesc.

La asta mi se poate pune întrebarea, justificată, ce anume explică varietatea acestor manifestări pe care eu le numesc antrax. Complexe față de Occident au mulți, vorba aceea, românii ar putea fi pe primele locuri, dar bombe pun puțini. Răspunsul meu datorează iarăși mult lui Tajfel, bătrînului înțelept din Europa de Est care a ajuns să testeze în laboratoarele din Bristol ceea ce strămoșii lui au trăit prin ghetourile din Vilnius sau Cracovia. Răspunsul extremist la Occident vine acolo unde au eșuat tentativele de aculturație, asimilare, sau parvenire. Oamenii încearcă să-și upgradeze propriul lor grup pentru a ajunge la nivelul grupului cel mai stimat, dar cum s-a văzut în țările arabe sau America Latină –sau la noi- asta e dificil, poți copia Occidentul o sută de ani fără să te apropii de el cu nici un pas, și pe măsură ce nu reușești, vocea celor care spune că diferența – de fapt inferioritatea culturii tale față de Occident – este una *structurală, de fond*, vocea cu alte cuvinte a huntingtoniștilor de pretutindeni și de totdeauna care cred că *o observație e o bază suficientă pentru o teorie* devine tot mai puternică, precum ecourile din mintea unui schizofrenic. Odată ce proiectul colectiv de dezvoltare pe model occidental dă greș, rămîn tentativele de parvenire personală. Oamenii trec frontierele de la grupul mai prost plasat la cel mai bine plasat și încearcă să se facă pierduți în acesta. Și asta merge dacă nu au anumite caractere distincte care să îi facă recunoscuți ca intruși, ca paria. Dacă ești alb, est european, și te cheamă Monica sau Vlad poți ușor face pasul, și problema a fost rezolvată pentru mai toată generația mea și generațiile studenților mei de zece ani încoace în acest fel. Cum mi-a arătat un prieten prin chiar practica sa, e destul să îți sacrifici prenumele mai neaoș în favoarea celui mai occidental, să devii din Răzvan, Dan, de exemplu, și toată dilema cioraniană de apartenență la cultura mică versus cultura mare se rezolvă peste noapte. E mai greu dacă te cheamă numai Ahmet, ești musulman practicant, *arăți* a locuitor al Mediteranei, și ai mai fost și crescut în ideea că acestea sînt lucruri care atrag disprețul altora. Dumnezeu știe că ar putea fi altfel- unul din ucenicii mei cei mai buni, întâlnit în misiunile mele, se numește Islam, e musulman, ne-am cunoscut cînd acest băiat venit de pe băncile Universității mi-a trimis un email în care mi-a spus *Aș vrea să vă mulțumesc lui Ivan Krastev și dvs că ați arătat generației mele că poți fi intelectual balcanic și foarte stimat în Occident, acum avem un model*, astfel că Islam, spre deosebire de alții din generația lui de albanezi balcanici, nici nu a plecat la muncă în Occident, nici nu s-a înarmat, ci a devenit consilier pentru președintele Macedoniei. Dar mesajul lui inocent a pus degetul pe rană, a arătat că e o chestiune de stimă de sine. Sînt sigură că există tineri în Pakistan care se identifică cu Fareed Zacharia sau iranieni care visează să ajungă la faima lui Salman Rushdie sau Christiane Amanpour, numai că această cale nu e pentru toată lumea. Ce să facă cei care vor stima Occidentului rămînînd practicanți, bigoți sau chiar fundamentalști? Modelele de

succes ale intelectualului din țări nedezvoltate ajuns în Occident sînt exact pe dos. Singurul fundamentalist celebru, Soljenițan, a sfîrșit foarte marginalizat în Occident, deci nu poate fi în nici un caz considerat un model *de succes*, oricît de admirabil ar fi în alte privințe, dimpotrivă, am auzit pe prietenii mei ruși lamentîndu-se că *așa tratează Occidentul pe ortodocși*.

S-ar putea crea impresia falsă pe undeva pe aici că acești dușmani ai Occidentului sînt cumva musulmanii. Nu e în intenția mea să spun una ca asta, dat fiind că *nu cred* că e așa. Cînd la apusul soarelui am văzut pe marginea piscinei mele din Palo Alto o întregă familie americană, bunici, părinți și copii, închinîndu-se în modul cel mai scenic, nu am văzut nici o deosebire între ei și musulmanii care la ora rituală se întorc cu fața spre Mecca pe stradă și încep să se închine. Cînd citesc că în unele state americane se reia lupta din procesul maimuțelor, în sens invers, creaționistii reușind să cîștige la tribunal ca Geneza biblică să fie predată alături de evoluționism, sau că George W. începe ziua de lucru printr-o rugăciune colectivă, nu una privată, mi se pare că civilizația noastră e în aceeași măsură supusă stressului ca atunci cînd musulmanii cîștigă un proces în Anglia care justifică de acum înainte purtatul vălului în școli. Nu numai că civilizația noastră modernă e seculară, că religia e un domeniu privat, nu public, dar a fi occidental e o chestiune de stil ca și una de substanță, occidentalul e prin definiție *reținut*, cum Settembrini îi explică lui Hans Castorp noi în Occident ne vorbim cu dvs șapte ani înainte de a ne pune problema să ne tutuim, iar emoțiile noastre nu ni le exprimăm niciodată în public. Asta e civilizația occidentală iudeo-creștină așa cum a ajuns pînă la noi. Cînd Mossadul asasinează un palestinian, vaietele supraviețuitorilor din familie trec prin difuzoarele televiziunilor ca să ne aducă în sufragerii ecourile bocetelor din satele noastre românești cele mai primitive. Cînd sare în aer un autobuz israelian, vezi cum treizeci de pasageri stau drepti privind moartea în ochi drept înainte fără nici un cuvînt.

04.

Aer de colonie

În vara lui 2005, sute de incendii puse de mîna omenească au distrus mii de hectare de păduri în Spania. Un uragan a măturat ghetourile din New Orleans, iar în urma lui mii de hoți au spart nu doar magazinele de arme rămase fără alarmă, ci și casele pentru a fura televizoare, deși orașul nu avea curent electric. În zonele dezvoltate unde statul funcționează, antraxul pare un agent străin, bine coagulat într-o formă clară. Un agresor care pune o bombă sau detornează un

avion. În cele nedezvoltate, când ordinea publică cedează sau nu a fost niciodată puternică, antraxul e insidios și ubicuu, îl găsești în fiecare comunitate, în fiecare gest prin care profitul personal e atins printr-un act în detrimentul comunității, un act care provoacă suferință și dezmembrează țesutul comunitar.

Și în România a plouat mult în vara asta. La inundațiile astea țara profundă s-a revelat încă o dată. Sate care niciodată nu au avut canalizare. Oameni care stau cu mâinile în sân când vine apa iar apoi bocesc mai mult după un gard decît după un copil pierdut. Oameni care nu ar face un pas înafara drumului lor ca să ajute alți oameni. O nouă dovadă că avem de a face cu un stadiu de dezvoltare, nu o civilizație. Vorba e, *că nu e nici măcar un stadiu de dezvoltare care va crea eventual o civilizație*. Dacă satul se va dezvolta, va fi prin dispariția lui și înlocuirea cu alte forme, de exemplu locuitori de la oraș care se stabilesc în rural, nu prin evoluția lui. Și peste toate, antraxul, oameni care au dărîmat diguri știind că alți oameni vor ajunge sub ape, care au tăiat păduri știind că sate întregi riscă să fie inundate, și care au golit casele celor sinistrați, au intrat uneori printre cadavre să fure bunurile de nimic din casele inundate.

Știuseseam cîte ceva de la început despre sindromul antraxului tocmai pentru că veneam din lumea postcomunistă și în toți acești ani mi-am cultivat și adîncit această origine, indiferent prin cîte țări am umblat, așa cum alții își îngrijesc arborele genealogic. Nu oricine a trăit într-o țară în care țaranii au ajuns la sapă de lemn pentru că au desfăcut bucăți sistemul de irigații al ogoarelor lor proprii, și au secat sursa lor de apă pentru a se alege fiecare cu un jgheab pentru vaci. Nu oriunde se găsesc oameni care să ia acasă o bucată din singura cale ferată care ajunge în satul lor ca să și-o pună grindă la grajd, sau în care călătorii dintr-un autobuz se uită pe fereastră când o bătrînică e asaltată de hoți, sau pentru fiecare mașină asamblată care iese pe poarta fabricii o alta iese în gențile și buzunarele muncitorilor. Nu oriunde oamenii se adună mai des pentru a linșa pe cel mai bun dintre ei decît pentru a construi o casă sau a cînta în cor.

Violența individuală sau organizată de stat sînt teribile, dar mai îngrozitoare e cruzimea anarhică, spontană, a grupurilor, violența fără justificare, fără scop, care mătură ca un tsunami lăsînd în urmă doar resturi, care nu aduce avantaje nimănui și satisface doar nihilismul cel mai profund, tendința de a ne ridica distrugînd tot ce e superior sau bun sau altfel, a face din toate o apă și un pămînt. Acesta e antraxul. De fiecare dată cînd mă întorc acasă din lumea mare, îl regăsesc și la noi, neatins de progres, de democratizare, de europenizare, de toate cuvintele care se termină cu “zare”. Nu doar ce am văzut la inundații. Acum cîteva săptămîni, la doi pași de

Delegația Comisiei Europene în septembrie 2005 un tânăr bătea o fată, cădea seara în centrul Bucureștiului, oamenii mergeau la cinema sau la cârciumi fără să se oprească și fata asta fugea câte trei metri înainte să o ajungă din nou băiatul ei și să înceapă să o scuture zdravăn. Am oprit mașina, am claxonat și i-am spus să urce—ce aș fi făcut dacă ar fi urmat-o și el, nu știu—când doi străini într-un Jeep s-au oprit și mi-au venit în ajutor. Noroc cu ei. Trei sute de metri mai departe, în aceeași seară, lângă BBC România, am văzut de aproape o încăierare de stradă din cauză că doi taximetriști refuzau să dea înapoi pe o stradă blocată. Disputa a fost mediată de singurul om civilizată și cu tact, patronul arab al unui restaurant de pe colț, care s-a rugat umil de bătauși. În contextul aceluia colț de stradă din București, *arabul era singurul occidental*. Iar orașul văzut de mine în acea noapte, un oraș în care nu mi-a fost niciodată frică de nimic, unde majoritatea oamenilor mi se adresează familiar cu doamna Alina, mi s-a părut din nou, ca în timpul primei mineriade, afganistanizat complet, dar mult mai de speriat din cauza indiferenței generale, din cauza oazelor de lux dezvoltate între timp, scaldate de această furie originară, primitivă, cum scaldă oceanul insulele unui arhipelag.

E foarte tentant să atribui antraxul sărăciei, și foarte înșelător. Am auzit prima oară explicația asta în Africa de Sud acum câțiva ani. Refuzasem să mă întorc pe jos la hotel cu un grup de colegi, și deși erau zece minute de mers doar, am luat, ca întotdeauna, un taxi. Mi-am așteptat prietenii în holul hotelului Balmoral, citind ziarul de seară și ascultând conversația unor localnici, negri din *upper middle class* veniți pentru cursele de cai. Au venit, descompuși, cu jumătate de oră întârziere: fuseseră atacați de hoți. Patru puști sud africani, nici unul mai vârstnic de 16 ani, îi înconjuraseră, dacă se poate spune astfel, pe cei *paisprezece* colegi de ai mei, toată secția de psihopolitică a International Political Science Association, și cu doar două bricege, îi convinseseră să le dea tot ce aveau în buzunare, la lumina felinarelor din parcare de la Hilton. Unul din colegi încercase să le țină o teorie, și își exprimase chiar simpatia pentru ei, ca atare lui îi luaseră și ceasul. Întregul grup de supraviețuitori se apucă apoi frenetic de băut gin și explicat că totul se trage de la șomaj -era iarnă, când slujbele sezoniere din turism lipseau, pe parcă *antraxul ar putea fi explicat*. Îmi venea să le reamintesc de acel „nu e numai asta” pe care îl spune Raskolnikov Soniei când e vorba de foame și de crimă, dar nu am spus nimic, pentru că erau încă sub șoc. A doua zi am continuat să lăgesc breșa acestei cunoașteri nedorite și nesolicitate, un alt șofer de taxi, indian, mi-a blocat toate ușile înainte de a porni în expediție cu mine la bancă, arătându-mi pe drum baruri și restaurante care fuseseră cândva la modă și acum aveau ferestrele bătute în scînduri din cauză că nimeni nu mai avea curaj să meargă în zonele acelea cu criminalitate ridicată, și a rostit remarci cât se poate de politic incorecte despre țara condusă de

negri față de cea de pe vremea albilor, cînd toată lumea era în siguranță. În fond știam, doar că nu văzusem niciodată o ilustrare atît de clară. În concluziile cărții mele în englezește trimisă la tipar în acel an, 2003, *Nationalism after Communism* scrisesem că un stat slab nu poate proteja pe nimeni, indiferent cît de liberală și multiculturală Constituție are, că nu există drepturi ale nimănui, inclusiv ale minorităților, decît acolo unde statul e puternic, *că niciodată un stat nu devine mai echitabil prin slăbirea sa.*

În zilele următoare am văzut destul de bine fosta colonie a Capului, malluri păzite de gărzi private, la care mergi cu autobuze cu însoțitori înarmați, restaurante la care portarul stă cu arma pe masă și bănci în care treci prin detectorul de metale ca să poți intra, mai rău ca Ierusalimul sub *intifada*, și am citit și rata de părăsire a țării de către albi educați – sute de mii doar în acel an. Seara, după ce șoferul de taxi indian m-a lăsat la o petrecere într-un anticariat de abia deschis, o casă înaltă cu parterul închis ermetic, de unde am cumpărat o ediție veche din W.H. Auden pe ranzi puțini, am privit de pe terasa de sus orașul întunecat dimprejur și m-am simțit ca pe turnul de la Helms Deep la picioarele căruia se adună gnomii. Cum gnomii aveau toate scuzele din lume, iarnă, șomaj, foști sclavi discriminați, infiltrați peste graniță din țara vecină, tot atîtea teorii ale antraxului care se contraziceau între ele, nu mi-a rămas decît să beau un pahar de Shiraz cu gazdele și să le doresc în gînd să mai fie acolo și peste zece ani, vînzînd *Four Quartets* și Charles Lamb. Erau oameni curajoși, ca profesorii de engleză pe care îi văzusem în acea dimineață venind la interviu în drawing-roomul hotelului Balmoral, căutînd slujbe prost plătite pentru a preda pe Shakespeare sau Tolkien în școli pîndite de benzi de derbedei.

5

Zulu și atentatorii sinucigași

Dimineața, în orele de siguranță prescrise de autoritatea supremă, portarul de la hotel, am făcut o lungă primbare pe plaja Oceanului Indian cu un psiholog israelian care studia atentatele sinucigașe. Fie băieții supraviețuitori intervievați de el nu aveau chef de vorbă cînd ajungeau în celulele poliției, fie îl credeau de la Mossad, fapt este că omul meu mi se plîngea că nu pătrunsese marea taină. Că instrumentele noastre sînt depășite. În acea dimineață, pe plaja din Durban, *Mila de Aur* cum îi spuneau localnicii din cauza marilor hoteluri de lux concentrate acolo, greutatea explicației lui cădea pe sărăcie. “Este ca o asigurare pe viață pe care o colectezi”, îmi spunea,

“familia unui sinucigaș cu bombă e asigurată financiar pe toată viața, și cum nu se găsesc slujbe aproape deloc, alternativa asta nu e de neglijat”. Teoria lui, foarte diferită de ce predau psihologii în școli, părea a spune că *oricine* poate deveni sensibil la alternativa rațională de a-ți asigura familia prin acest gest, că oricine poate face așa ceva, că s-a creat în Palestina o *cultură* a sinuciderii instrumentale, în care a-ți lua viața e o formă acceptabilă de a asigura traiul familiei și a face un serviciu comunității. Cu toate astea sărăcia pe care o vedeam în jurul nostru era mai mare decât cea din Palestina. Dimineața privisem de pe balcon parcare hotelului nostru, încredințată unei întregi familii. Bunica, enormă figura matriarhală, stătea pe o ladă întoarsă de bere supraveghind toate operațiile. Fiica, subțire, de vreo douăzeci de ani, tăia tichetele de parcare și îi aducea mamei banii. Fiul ei, care să tot fi avut vreo șapte ani, chema taxiurile cu îngăduința portarului, un fel de protector suprem al familiei. Iar soțul tinerei, un băiat care părea mult mai vîrstnic din cauza malnutriției, purtînd o jachetă mare pe care scria *Security*, asigura siguranța întregii trupe, cu alte cuvinte se învîrtea pe acolo căscînd de-i trosneau fălcile. Întreaga familie cîștiga într-o lună jumătate cît psihologul israelian într-o zi, dar aveau un aer cît se poate de viu și de pămîntean, îngerul morții nu vizita deloc coliba lor mizeră în care dormeau peste noapte. Nici chiar gloata de cerșetori care ne urma pe plajă, la o distanță respectuoasă din pricina patrului de poliție călare, nu părea că ar fi făcut altceva în condiții mai prielnice decât să ne jefuiască și atît.

“Nu pot să cred în teoria asta complet” i-am spus lui Sam, „hai să spunem că poți educa pe cineva cu ideea că există trei alternative în viață pentru un bărbat, să devină un luptător și să trăiască ucigînd pe dușmani, să devină un luptător și să moară asigurîndu-și familia și fiind slăvit de comunitate, și în sfîrșit alternativa mediocră, a treia, să tragă mîța de coadă pe lîngă familia lui, și tot nu văd cum de omului i-ar scăpa celelalte alternative, să plece, de exemplu, să găsească o slujbă, și așa mai departe, cred mai curînd că decizia de a muri *precede* celorlalte, și după ce ești identificat ca făcînd parte din aceia care au această înclinație, ești recrutat, capeți tot pachetul, ca să spun așa, tehnica, gloria și asigurarea. Uită-te la cerșetorii ăștia care ne urmează, noaptea dorm în cutii de carton și toți au SIDA, din ce cerșesc vin unii mai tari cu bîte și le iau aproape tot, se aleg numai cu ce înghit repede, și cu toate astea nici unul nu se sinucide, nici unul nu curmă existența asta de suferință, și au dreptate, pentru că de vreo două luni au început să se distribuie gratuit medicamentele pentru SIDA în țara asta, ceea ce era de neconceput înainte, iar moartea lor nu e o certitudine imediată, pot trece ani și în acești ani cineva să găsească chiar un leac mai bun. Sinuciderea din sărăcie nu e frecventă pentru că sărăcia e o stare cronică, nu acută, ai timp să te obișnuiești cu ea, din sărăcie nu se deschide nimic, decît dorința de parvenire, care e ceva vital, profund vital”. În plus, o parte din băieții de la 11 septembrie nu erau săraci deloc, veneau din familii destul de bune.

Ajunsesem la capătul plajei, unde o reclamă mare invita turiștii să vină să asiste la spectacolul hrănirii rechinilor de la ora două. Patrula și-a întors caii, și atît noi cît și cerșetorii am făcut la fel, ca într-un balet grotesc. Trebuie să fie altceva, am reluat, ceva mai aproape de cum știm că funcționează sinuciderea, nu pot exista *două* mecanisme ale sinuciderii, cel obișnuit și cel excepțional, deși am auzit că sînt valuri pe care le poți prezice prin algebră liniară și valuri excepționale, dar nu avem de ce să presupunem *două psihologii*. Cum e sinuciderea în mod obișnuit? E o încercare de a face să înceteze o stare insuportabilă, ca atunci cînd îți scoți o măsea pentru că nu mai suporti durerea, și la asta nu ajunge oricine, există în primul rînd o vîrstă critică, Dumnezeu știe că și noi la 20 de ani credeam în drumul genial, care duce la moarte, nu în drumul obișnuit și cuminte, care duce la viață, mă tem că eu am pus acest citat din Thomas Mann ca motto la prima mea carte, la 20 de ani existența periculoasă este extrem de atrăgătoare. Oamenii aceștia suferă, ei poartă o durere permanentă în ei, eu cred că e umilința și sentimentul nedreptății și lipsei de demnitate, și astea sigur că pot fi cultivate și duse la extrem, dar pot să înțeleg cum se restabilește echilibrul la moartea unui atentator sinucigaș dacă tema este căutarea respectului. Pe cînd sărăcia nu explică nimic. Sinuciderea-asasinat egalizează pe cel din grupul inferior cu victima sa, cea din grupul care îl domină, pe care îl invidiază și îl urăște, în această moarte comună stă originea respectului regăsit, a afirmării celor nedreptățiți ca egali. Noi știm că sinuciderea e însoțită, dacă nu provocată, de o modificare a nivelului de serotonină, dar asta nu mi-a explicat niciodată mare lucru, pentru că eu nu cred că serotonina scade din motive interne, cred că scade în urma unei suferințe, că inferioritatea percepută, de exemplu, o influențează mai mult decît simpla sărăcie, asta e ipoteza mea. Dacă lucrurile nu ar sta astfel, atunci ar trebui să găsești oameni cu îndoieli, oameni care iau banii de asigurare și se gîndesc cum să trișeze, oameni care se întorc de la jumătatea drumului.” “Cu toate astea”, a spus el, “asemenea oameni există. Dar nu ajungem să vorbim cu ei. Vezi, judecăm un grup întreg numai după manifestările celor care ajung să o facă, despre ceilalți nu știm nimic, avem un eșantion autoselectat”.

Curat autoselectat! Am mers împreună, undeva în interior, într-un sat Zulu, pentru a vedea o manifestare folclorică. Aveam despre Zulu ideea unui film vechi cu Michael Caine în care Zulu atacă un fort englez. Îl atacă cam tot filmul, și la sfîrșit după ce mor mulți englezi și și mai mulți Zulu și e clar că englezii nu ar mai rezista la un atac, Zulu se întorc, aplaudă bătînd sulilele pe scuturi eroismul dușmanilor lor și ridică asediul. După toate astea am ajuns într-un sat Zulu special dichisit pentru vizitele turiștilor, unde femeile Zulu dansau din buric iar bărbații Zulu își agitau sulilele în fața vizitatorilor așezați pe bănci. Înainte de asta, însă, șeful tribului ținea un

discurs. El asigura în engleza lui stricată că sulițele nu aveau vîrfuri, iar Zulu, deși erau mari războinici, nu mai atacaseră pe nimeni de ani întregi, deci atunci cînd aveau să se agite să nu ne speriem. Zulu iubitori de turiști, spunea frumosul negru, neam din neam de războinici, în vreme ce femeia lui umbla cu o cutie de tablă pentru bacișușuri printre noi. L-am strîns pe braț pe psihologul meu. “Vezi”, i-am spus, “uite la băiatul de colo, fiul căpăteniei, are șaisprezece ani. Imaginează-ți că odată îi va deschide cineva ochii asupra lipsei de onorabilitate a situației prezente a lui și a alor lui.” “Ar muri de foame dacă nu ar mai veni turiștii pe aici”, a spus el. “Adevărat. Dar dacă vreunul are revelația acestei stări lipsite de demnitate, sau pur și simplu dacă îl îndoctrinează cineva pe tema asta, acela nu o să mai poată mînca deloc. Îi va sta în gît”.

Sărăcia e mai acceptabilă decît inferioritatea. În Ierusalimul pustiu, sub intifada, șoferii de taxi evrei se plîng de absența turiștilor. Cei palestinieni, nu, deși și ei au de suferit. După ei, pedeapsa e meritată, prezența turiștilor ar fi un fel de acceptare a situației de nedreptate așa cum o percep ei. Preferă sărăcirea ca pe o formă de protest onorabilă, mai curînd decît să își vadă degradarea ascunsă sub vălul prosperității. *Orice prosperitate este văzută ca superficială, cîtă vreme nu modifică raporturile dintre grupuri, și lasă pe unul în poziția stimabilă, iar pe celălalt în cea inferioară.* Într-o seară, cînd nu lucram, am mers singură în bazarul din orașul vechi din Ierusalim, cîndva mai întins și mai frumos decît cel din Istanbul. Acum nu era nimeni, sub Intifada, nici un turist, nici un cumpărător, dar ei, sutele de vînzători, ei erau acolo, țineau poziția ca pe o redută. Am mers pe o alee, apoi pe a doua, urmărită de priviri uimite, poate se așteptau să mă urmeze cineva, apoi unul din ei a strigat ceva după mine, ceai, sau cafea, sau așa ceva, apoi *toți* s-au repezit în spatele tarabelor și s-au întors cu ceainice și cești, și un cor întreg a prins a striga după mine, strigăt amplificat de pe alei care nu vedeau ce se întîmplă, înțelegeau doar că a venit cineva, o persoană căreia *cazul îi putea fi prezentat*, pînă ce am dat buzna într-o alee laterală și m-am așezat la cafea cu un bătrîn care vindea plăci de ceramică. Atunci, prin miracol, s-a făcut liniște, de parcă toți ar fi știut că am ajuns undeva, iar bătrînul meu devenise reprezentantul grupului întreg.

Alice în Kosovo

Anii de antrax 6 (7?)

Alice în Kosovo (I, II)

Octombrie la Washington. Plouă continuu, și nici umbrela enormă albastră pe care NATO zice bun-venit țărilor de la Baltică la Marea Neagră, pe care mi-o aduce cadou la birou ambasadorul României și care face mare efect la cină, nu reușește să risipească melancolia prietenilor mei americani. După cină, mă plimb pe asfaltul umed cu un prieten de la Departamentul Apărării. E trist de-a binelea, pentru că se ocupă de Iraq, și încă mai trist pentru că o carte lansată zilele astea, și recenzată în practic fiecare ziar, îl identifică pe omul meu drept unul din autorii conspirației *leostrausiene* care a neoconservatizat America. E numai vina lui: în plină teorie a conspirației, când *Monde Diplomatique* demasca pe Strauss, Bloom și toți ai lor (dar cine Dumnezeu la Pentagon citește *Monde Diplomatique*), acest oficial s-a apucat să scrie într-o revistă academică despre cum ar putea viziunea maestrului să contribuie la o paradigmă mai de succes în politica externă americană. Așa s-a demascat, s-a demascat *de două ori*, drept elitist de dreapta, deci un dușman de clasă, și drept *intelectual*, deci ca un om vulnerabil, un stricat de la punctul paisprezece, cum obișnuia să spună un prieten de al meu de tinerețe, mare cititor al lui Mao Tze Dun. În noaptea asta de octombrie psihoterapeutul din mine e amorțit, deși știu perfect că acest om e numai bune intenții, prea am trecut prin multe, eu sau alți prieteni ai mei, ca Monica M., ca să mă înduioșez de soarta unui oficial american criticat în termeni politicoși. Deși îmi dădeam seama că experiența era nouă pentru el și ca atare suferea destul. „Ascultă”, i-am spus în cele din urmă, „am două consolări modeste să îți ofer. Prima este aceea că aparții unei țări mari. Asta înseamnă că nu va exista o singură istorie a acestor timpuri, ci mai multe, și chiar dacă una va fi dominantă, cum a fost despre Vietnam, tot vor exista unii care să relateze și versiunea ta, deci nu ai de ce să te temi că ai să fii înghițit de nedreptate cum s-ar întâmpla într-o țară mică. Într-o țară mică, cum e a mea, istoria scrisă, mai ales dacă e vorba de cultură sau evenimente interne, pentru că la cele externe există întodeauna un *reality check*, un test al realității, este întotdeauna produsul unei selecții pe baza prejudecății unui număr minimal de persoane, *uneori a unei singure persoane*. Ca să-ți dau un exemplu, cel mai bun roman românesc din secolul XX, recunoscut doar de o minoritate ca atare, este povestea paradigmatică a unui autor care își arde toată opera pe patul de moarte, într-un fel de protest față de cei care l-au ignorat din pricina genialității lui. Într-o țară mică, oamenii se amenință unul pe altul că se scot din academie, din literatură sau chiar din istorie, ce să mai vorbim de politică, și nu sînt vorbe deșarte, chiar au această putere. Oricît te-aș compătimi, dragul meu, *cheer up*, numai gașca de studenți ai lui Bloom de la cina din seara asta e destulă să-ți asigure o posteritate bună.”

„Nu sînt sigur că asta e chiar o consolare”, a zis el, „la fel cum un virtuos ajuns în purgatoriu nu are de ce să fie fericit că nu e în iad”. Am rîs. „*Nu știe* că ar trebui să fie fericit”, am zis, „eu nu încerc decît să-ți risipesc ignoranța, ca rabinul care sfătuiește pe omul cu familie mare să ia și gîștele în colibă. În sfîrșit, dacă ești pregătit pentru ea, iată și a doua consolare”. „Să o auzim”, a spus el.

În vremea adolescenței mele, dragă Jim (nu e numele lui), o nuvelă SF a făcut mare vîlvă. Într-un pămînt demult depopulat apar semnale că o forță agresivă se mobilizează la adresa oamenilor, care au colonizat între timp restul galaxiei dar au părăsit complet Pămîntul. Este trimisă o navă să lupte cu agresorii necunoscuți, dar deși aceștia par cu totul primitivi, numărul lor pare să crească, nu să scadă, deci alte și alte nave i se alătură primei. Agresorii sînt ciudați, par armate ieșite din diferite timpuri istorice, și încet-încet cititorul înțelege că e vorba de armate *din cărți*, de batalionul lui Andrei Bolconschi ca și de compania lui d'Artagnan, de elefanții lui Hanibal ca și de plutonul lui Erich Maria Remarque. Pe la sfîrșitul nuvelei, Alice din țara minunilor se arată în persoană și explică naratorului că războiul nu va fi cîștigat niciodată, că atunci cînd oamenii au plecat de pe pămînt au uitat în urmă toate *produsele imaginației lor*, iar acestea, revoltate, au înscenat acest război pentru a atrage din nou pe oameni pe vechea planetă, război pe care nu îl pot pierde, pentru că sînt imaginari, deci nemuritori. Și și-au atins planul, odată ce nenumărate unități sînt angajate pe o perioadă nedefinită. Au căpătat atenția pe care o doreau. Agresiunea este adesea, la asta servește să fii psiholog, o formă de a atrage atenția, o formă disperată de a chema în ajutor, o formă de iubire neîmpărțită. Care poate trece dincolo de orice limită. Aș putea să-ți povestesc cum unul din primii mei pacienți, o fată epileptică, și-a ucis ambii părinți țărani cu toporul pentru că niciodată nu au iubit-o destul, pentru că se temuseră de boala din ea și din pricina ei o trataseră ca pe o străină. Ai să-mi spui că voi nu sînteți părinți, dar asta nu v-a împiedicat ani de zile să jucați rolul părinților, și aveți o sumedenie de copii nedoriti, care vă cer atenție în cel mai agresiv mod.

Ce mult au sperat israelienii că americanii vor veni în Iraq. Că singurătatea lor în regiune va înceta. La fel au sperat și kurzii, deși americanii erau mai hotărîți ca niciodată că nu vor da kurzilor un stat al lor. Din pricina Turciei, deși în Turcia antiamericanismul crește zilnic pentru că turcii, oameni cu un dezvoltat instinct al conspirației, ca și românii, ar jura că americanii au promis *în secret* kurzilor că le vor da un stat. Există cineva care nu a sperat vreodată că vor veni americanii să îi rezolve toate problemele? Și-a imaginat vreodată cineva că acești salvatori,

cavaleria, ar putea vreodată să dea de greu dacă dă curs acestor chemări din pustie? Și-a imaginat cineva că Alice s-ar putea întoarce contra creatorilor săi?

Stăteam pe balconul uneia dintre acele case noi și fătoase din Pristina, construite cu banii ONU pentru reconstrucție, la cinci minute de casa președintelui kosovar Rugova, dar deja la granița cu satul, pe un fel de mal înalt acoperit de tufișuri dincolo de care se întindeau curți de țară, cu pământ între ele, cu copii și găini pe drum, și cu un turn de moschee mai departe. De acolo am văzut un bătrîn țăran cu nepoțelul lui care culegeau afine pe deal, urcau încet-încet pe cărare pînă au ajuns sub mine și atunci am văzut că atît bunicul, cît și nepotul, purtau tricouri pe care scria I Love NY. Cu mărul roșu dedesupt. Seara l-am tachinat pe tema asta pe șoferul meu, Besan (nu e numele lui), un băiat frumos de tot, ca luna nouă, cum s-ar spune în *O Mie și Una de Nopti*, cu ochi negri și bucle castanii, și Besan mi-a povestit cum au lucrat kosovarii ani de zile ca să îi atragă pe americani și cum le-a făcut Milosevic jocul. Besan conducea *Land Roverul* Națiunilor Unite pentru bani, altfel seara era muzician, cînta la ghitară într-un local și dădea și concerte. Fusese, bineînțeles, activist în armata de eliberare, am dedus eu, și lucrase la un moment dat la New York, ca și -probabil- fiul și tatăl celor văzuți de mine. Cîntase la ghitară într-un bar din West Village. Besan mi-a spus povestea atragerii americanilor în Kosovo, și pe măsură ce îl ascultam, cu amuzament și chiar oarecare invidie, cum povestea despre impresionanta diplomație informală făcută de kosovari ani de zile înainte de război, am spus brusc: „În fond, toți am vrut să-i atragem pe americani în regiune, mai ales, bineînțeles, polonezii, cehii, ungurii și noi. Dar numai voi ați reușit”. Iar Besan mi-a zîmbit triumfător, adică da, îi făcuseră să cadă din cer, chiar dacă cu bombe cu tot, reușiseră. Funcționase.

La următoarea vizită nu aveam să-l mai găsesc pe Besan, la birou mi s-au dat răspunsuri evazive, și am renunțat să întreb, ca să nu trezesc cine știe ce bănuieli. Făcusem un sondaj, și seara am avut o discuție destul de aprinsă cu colegii, la o cină într-un restaurant pseudoitalienesc îngrozitor de scump în care am discutat ce să facem cu datele noastre. Sondajul arăta că populația din Kosovo se săturase de tranziție, nu mai avea chef de guvern internațional, fie și american, voiau să-și ia soarta în propriile mâini, să fie independentă, și era cam la capătul răbdării. Unii colegi argumentau că nu trebuie să publicăm asta, că am ambarasa UNMIK, guvernul internațional, și că am da oamenilor idei degeaba, dat fiind că tot nu există o altă alternativă. Dat fiind că noi produceam un raport de avertizare, părerea mea era că nu aveam dreptul să suprimăm asemenea date, chiar dacă eram de acord cu lipsa de alternativă. Părerea mea este *întotdeauna* că singura

alegere este *cum* prezinți datele, dar nu ai dreptul să îți nimic ascuns, în plus știu dintr-o lungă experiență că *nici nu poți*. Totul se află mai devreme sau mai târziu. M-am dus la toaletă ca să-mi limpezesc gândurile, și cât mă spălam pe mâini a intrat o femeie tânără care îmi era familiară: prietena lui Besan. Când am întrebat despre el a părut mai întâi că vrea să o ia la fugă. Pe urmă s-a lămurit că întrebarea pornea din simpatie. „Cum, nu știți nimic?” „Ce să știu?” Besan se ascundea. Era căutat de curtea penală internațională, ca martor, spunea ea, dar el nu avea de gând să apară ca martor pentru că nu știa unde se vor opri lucrurile și nu voia să depună mărturie contra foștilor lui șefi. Căuta pe cineva să îl scoată din Kosovo, să plece din nou la New York. Nu mai cînta seara în bar. Mi-am dat seama brusc că Besan era un *luptător pentru libertate*, și granița fragilă dintre *freedomfighting* și terorism îl ajungea din urmă. Cîteva săptămîni mai târziu, o revoltă pornită din Mitrovica s-a întins în alte orașe, kosovarii atacînd chiar și forțele internaționale care s-au aruncat între ei și sîrbi. Au fost treizeci și unu de morți și peste trei sute de răniți. Zeci de mii de oameni au demonstrat în sprijinul celor acuzați de crime de război. După asta ne-am publicat și noi datele. Au fost citate în *Economist*, exagerate ca întotdeauna cînd asemenea rapoarte ajung în ziare. Viitorul atac, a scris jurnalistul, dacă ne luăm după datele unui sondaj ONU, s-ar putea să fie chiar asupra celor care au venit acolo să elibereze pe kosovari. Sfirșit de poveste.

Nu, nu l-am căutat pe Besan ca să mă ofer să-l scot din țară cu mașina, și nici nu am visat la Besan după aceea ca la un ucigaș marcat de fatalitate, ca la un erou din Kadare. M-am spălat pe mâini de Besan, spunîndu-mi că statutul meu de expert îmi cerea neutralitate. M-am spălat pe mâini de Besan odată cu femeia lui, care era la restaurant cu un altul: Besan urmărit nu mai era bărbat, decăzuse din drepturile lui, și asta era o fată emancipată, traducea pentru UNMIK sau așa ceva. Asta nu înseamnă că mîna lungă a familiei nu ar fi putut-o ajunge, dar nu fuseseră logodiți. Așa că fata era acolo cu un polițist italian cam tomnatic, și rîdea la toate glumele lui.

Nu credeam că Besan ucisese pe cineva. De fapt îmi spusese ce făcuse: menținuse un sit Internet. Siturile KLA nu fuseseră niciodată precum cele ale Al-Qaeda, unde poți viziona decapitări în direct. Dar cîte alte crime nu se pot face simplu, prin Internet, doar afixînd un zvon? În sondajele mele, optzeci la sută din repondenți spuneau că văzuseră violență chiar la ei în sat. Peste tot se arseseră imediat bisericile sau moscheile grupului mai slab numeric, ca simbol al aneantizării comunității celorlalți. Uneori cu oameni în ele. De cele mai multe ori violența pornea de la un zvon: că vin aceia, sau că în satul de dincolo de deal s-a întîmplat asta, sau aia. Oare ce știa Besan, chiar dacă nu făcuse nimic? Mi-am amintit de bomba din piața de la Sarajevo, sîrbi

susținuseră întotdeauna că nu fuseseră ei, că localnicii regizaseră asta ca să atragă bombele asupra Serbiei. Îmi vine greu să cred. Dar la doi pași de sediul nostru din Pristina se judeca procesul a patru kosovari care avuseseră sarcina de a lichida pe alți kosovari, bănuți de colaboraționism cu sârbii. În timpuri de război nu există neutri. Nu există oameni care să spună gata, aici e limita, mai departe nu mergem. Sau dacă există, sînt uciși. Conformitatea în vreme de război devine îngrozitoare, supraviețuiești doar cu grupul, și devii criminal tot cu el. Sau devii victimă. Cam asta e alegerea.

Un an mai tîrziu Tribunalul Internațional pentru Crimele de Război din fosta Iugoslavie avea să pună sub acuzare chiar pe primul ministru din Kosovo, și încă unul popular și la oameni, și la UNMIK, Ramush Haradinaj. Îl întâlneam în continuare pe Hashim Taci, șeful cel mai charismatic al radicalilor, la diverse conferințe, de la Berlin, la Ministerul de Externe german, la seminariile Papandreu din insule. Un apropiat de al său fusese condamnat în procesul kosovarilor care lichidaseră pe colaboraționiști. El părea de neatins. În fond, Madeleine Albright negociase cu el la Rambouillet, îl plăcuse. Pe atunci era tînăr și frumos ca Besan. Acum în urmă, a făcut o figură mai dură, de adult. Ramush Haradinaj avea și el o față rece, un chip de bodyguard. Lucrase ca bodyguard și ca muncitor în construcții, mare parte din anii nouăzeci, pînă cînd doi frați ai lui căzuseră în lupta de guerillă cu sârbii și a trebuit să vină acasă, să preia ștafeta. Acum Haradinaj e acuzat de moartea a mai mulți sârbi din Kosovo, ca și a unor kosovari suspectați de colaboraționism. Și localnicii mi se plîng de marea nedreptate care li se face, chiar dacă sînt și atîția sârbi acuzați, ei nu percep decît că sînt *ei acuzați*, ei, care au fost victimele lui Milosevic, ei, care au cîștigat războiul datorită intervenției americane, cînd criminali notorii sârbi sînt liberi. E foarte greu să explici ce înseamnă justiție în țări nedezvoltate, în care totul se discută exclusiv în termeni de putere. Știam asta de la mine de acasă. O lume coerentă, pentru acest fel de oameni, are învingători și înfrînți. Iar pe învingători nu îi judecă nimeni.

Lenin și Osama

Să ne imaginăm că la un moment dat, înainte de primul război mondial, cineva ar fi avut revelația –din marile puteri europene- ce enorm potențial destructiv au Lenin și ai săi, și s-ar fi pus problema dacă nu trebuie angajată o discuție cu ei, dacă nu pot fi cooptați cumva în politica normală, dacă nu revine la un preț mai mic dacă li se fac niște concesii și sînt aduși în legalitate. Asta mi-a venit în minte spontan, asistînd acum cîteva zile la o discuție la Wilson Center din Washington despre posibilitatea similară privind pe radicalii islamici. Un panel format dintr-un

tînăr egiptean care predă în Germania, un intelectual marocan care trăiește în America, un american evreu și o bătrînă doamnă iraniană în exil au discutat despre ceea ce se întrevede din ce în ce mai mult ca noua politică americană, angajarea islamiștilor. În exprimarea foarte *real politik* a americanului, singurul profesionist de acolo, fiind și singurul detașat de regiune, cîtă vreme partida politică rămîne una între regimurile actuale și extremiști, sprijinul american pentru regimuri nu face decît să crească atît popularitatea extremiștilor, cît și furia lor contra americanilor. Lipsește o forță politică de mijloc, o opoziție democratică la actualele regimuri, dar cum va mai dura zeci de ani pînă o să apară, politica nu mai poate aștepta pînă atunci. Dacă ar fi fost recunoscut în 1991 Frontul Islamic Algerian (FIS) cînd a cîștigat alegerile, în loc să fie interzis, nimic din toate astea nu s-ar fi întîmplat. Îmi venea să rîd și să plîng în același timp ascultînd acestea, să invit pe toți participanții să cumpere de la *Borders* istoria de buzunar a comunismului a lui Richard Pipes, ca să se lămurească privind opoziția moderată și valoarea ei într-o situație în care ai o minoritate extremistă bine înarmată și hotărîtă. În același timp mă deprima că nu discutam curajos și pe față de ce nu există deja această opoziție moderată (și de ce ar exista peste treizeci de ani mai mult decît acum), de ce reinterpreteam trecutul spunînd că nimeni nu știe ce ar fi făcut FIS dacă erau lăsați să guverneze (aiurea: aveau listă neagră de intelectuali liberali care erau condamnați pentru a fi executați imediat după luarea puterii), și așa mai departe. Am ieșit pe stradă cu cei doi prieteni care mă luaseră la această dezbatere, o femeie senegaleză (fostă studentă a lui Georges Duby), și un intelectual turc. Erau speriați de moarte, în vreme ce eu eram numai furioasă, speriați că Vestul îi va sacrifica, că își va cîștiga pacea abandonînd islamiștilor cîte ceva- mai bine zis pe cîte cineva. Nu prevede deja Constituția irakiană posibilitatea teoretică să se recurgă la *sharia*, judecata religioasă, deși toți intelectualii arabi liberali de pe planetă au fost contra? Un documentar francez, la un an după eliberarea Afganistanului, despre femeia executată pe stadion de către talibani, arăta că nimic nu se schimbă din condiția femeii, toată lumea, inclusiv familia ei, dădea vina pe ea, polițiștii nu lăseau pe ziaristii francezi să se vadă cu organizațiile de femei, și așa mai departe. Așa arată de fapt Afganistanul eliberat, unde și onor România are trupe. Pentru țări ca Senegalul sau Turcia, țări seculare, oricîte alte păcate li se pot găsi în rest, perspectiva e destul de îngrozitoare, mai ales pentru femei. Cu toate diferențele dintre ele, toate grupurile islamiste sînt de acord că femeia nu trebuie să aibă drepturi egale.

Iată deci perspectiva, mi-am spus, mai ales că citisem și un articol din *Economist* apropiat de vederile mele, care asemena pe anahiști teroriștilor, dar, mai optimist ca mine, considera că anarhiștii au dispărut din istorie fără urmă la un moment dat și fără să se fi găsit o soluție la ei. Fie

acești oameni sînt reprimați acum, și drastic, cu un cost considerabil de vieți omenești și de imagine pentru Vest (editura de stînga Verso lucrează la o ediție completă a operelor lui Osama ben Laden, traduceri originale, i se pregătește cariera lui Mao), fie îi *angajăm*, cu alte cuvinte sînt lăsați să ajungă la putere dacă fac unele concesii. Apropo, nu cred deloc că anarhismul a dispărut din istorie *fără urme*, revoluția bolșevică a fost *triumful* său, necesitatea de a se birocratiza l-a schimbat, dar chiar și în statul enorm creat de bolșevici gena nihilistă rămîne prezentă. O să facem la fel cu fundamentalismul islamic? O să le dăm o parte din lume vreme de vreo sută de ani pînă cînd se compromit, spunîndu-ne că, în definitiv, oricum nu sînt Vest, oricum nu îi înțelegem, au valorile lor, multe femei oricum vor să trăiască în regimuri fundamentaliste, vor să aibă mai puține drepturi, etc, etc. Astea sînt cele două căi pe care le avem, o cruciadă sau un abandon al liberalilor din aceste țări, ca prietenii mei? ‚Știi’, îmi spune prietenul meu turc, ‚Kemal introdusese traducerea rugăciunilor în turcă, oamenii recitau în limba lor, acum însă s-a revenit la arabă, și toți credincioșii ascultă o litanie din care nu înțeleg nimic, urmăresc doar ritmul, cadența aceea monotonă și atît, un ritual fără conținut, fundamentalismul e o revoluție a analfabeților’. Așa o fi. Dar administrația americană nu mai are timpul să aștepte o Reformă a Islamului, se caută o soluție imediată.

Băiatul egiptean din Germania mi se părușe a fi un simpatizant al Frăției musulmane. Bineînțeles, el nu pune bombe, numai scrie. Și cu toate astea, ce legătură au asemenea oameni, cei care propagă antraxul, sau îl apără, de ce trebuie să îi numim luptători pentru libertate, cum zice Gwyneth? Am întîlnit ieri o femeie din Uzbekistan, care conduce un ONG de drepturile omului, cei care apără în proces pe supraviețuitorii masacrului din mai, între timp arestați pentru rebeliune. M-a oprit pe un culoar, a scos un reportofon și m-a pus să ascult înregistrarea cu un lider de opoziție arestat acum cîteva zile, făcută de avocatul lui, colegul ei. Întîi se crezuse că acest om de afaceri de succes, înapoiat din America în Uzbekistan, a dispărut. Poliția îl umflase însă de pe aeroport, bănuind fiind că își defăimase țara prin Vest. După cîteva zile au recunoscut că e la ei. Cînd a ajuns avocatul să-l vadă, deja nu mai știa să spună cum îl cheamă. Ce legătură este între oameni ca prietena mea, Nozima, care fac demonstrații, apără pe democrați cu riscul libertății lor, luptă cu un regim cel puțin la fel de dur precum cele din Egipt sau Arabia Saudită, și cu toate astea nu pun bombe, nu fac să sufere pe nimeni, și luptă fără violență pentru libertatea lor? De ce să o numesc pe Nozima o luptătoare pentru libertate, la fel ca pe Osama ben Laden? De ce să mă preocupe mai mult să nu fac o nedreptate Osamei decît Nozimei?

Eu fac această distincție, și dacă voi fi singura din lume care o face, tot am să persist. Unii luptă pentru o ordine democratică, și aceia sînt luptători pentru libertate. Alții însă luptă pentru subminarea oricărui fel de ordine, pentru a-i substitui o ordine nedemocratică și neliberală, *neoccidentală*, pentru o lume condusă de clerici și în care femeile și necredincioșii sînt ființe inferioare. Aceștia sînt luptătorii antraxului, eu nu am să-i numesc niciodată luptători pentru libertate și am să obiectez ori de cîte ori altcineva o face.

Cum am două vieți, una ca analist, alta ca actor, la o cină cu cîțiva oameni politici americani și cu Mircea Geoană un american a spus ceva despre existența mea ca *luptător pentru libertate*. Mircea mi-a aruncat o privire scurtă, a zîmbit și a spus ceva de genul, da, oameni ca ăștia fie ajung să conducă țări, fie sfîrșesc în fața Curții Marțiale. Chiar așa a spus, Curte Marțială. Americanii, o gașcă cum nu se poate mai rece și mai *real politik*, au înghețat totuși la chestia asta. Văzuseră multe, în țări unde lupta era mult mai radicală ca la noi. Dar ce nu mai văzuseră, era ca oameni așezați la aceeași masă să vorbească așa unii despre alții. În fond, cine mă putea trimite în fața Curții Marțiale, dacă nu partidul lui Mircea? Între timp e șef de partid, și numai în ultima săptămîină am avut proces cu Rodica Stănoiu (cîștigat), și a trebuit să-l dau în judecată pe Viorel Hrebenciuc (al doilea proces pe care îl intentez în nume personal PSD, după primul mi-a cerut scuze Corina Crețu, în 1999, iar anul trecut, cînd au spus că Tăriceanu și Băsescu se ascund după fusta mea, i-am iertat, nu era clar dacă asta e calomnie sau insultă). Aș fi așteptat să aud de la liberalii din partid că aceste litigii privesc doar pe unii membri de partid, că noul PSD nu se regăsește în ele, în loc de asta vād tot comunicate anonime de partid de o mare agresivitate, și nu mă îndoiesc că data viitoare cînd vom sta la masă împreună, pentru că noi nu sîntem în Uzbekistan, și ca atare ni se mai întîmplă, o să mi se ceară să plîng de mila aripii reformiste și să recunosc chiar eu că ea nu poate fi decît neutră în războiul meu personal cu vechiul PSD.

Care nu e un război personal, face parte din lupta mea cu antraxul. Acești oameni nu mi-au făcut personal nimic, dar ei sînt dușmanii democrației veritabile din România, ei sabotează occidentalizarea profundă a României, trăiesc de pe seama României rurale și dependente, și ca atare sînt dușmanii mei. Viorel Hrebenciuc a încercat să fie prietenos cu mine. Adrin Năstase mi-a trimis un emisar de împăcare prin 2002. Rodica Stănoiu a venit la mine în avion, pe vremea cînd era ministru prima oară (1996?), mi s-a prezentat, și recunosc că a făcut mai multe încercări de a-mi cîștiga prietenia, și că am ezitat pînă la cazul Panait înainte de a mă hotărî dacă e de partea binelui sau a răului. Alin Teodorescu mi-a făcut nenumărate oferte în viață, le-am și pierdut numărul. Dan Voiculescu m-a invitat la masă. Sergiu Andon și Horia Alexandrescu m-au

căutat să-mi propună slujbe de redactor șef după ce securiștii din trust au închis *Expres* în 1994, și numai pentru că eram în America nu am avut conversațiile de convertire. Nu numai că acești oameni nu mi-au făcut personal nimic la începuturile relațiilor noastre, dar m-am bucurat întodeauna din partea lor de o stimă pe măsura urii de mai târziu, ca și de o enormă cantitate de neînțelegere. În fond, Mircea e singurul care a arătat că m-a înțeles când a avut acea scăpare cu Curtea Marțială. Dar unicitatea României, diferența față de Uzbekistan, sau Arabia Saudită este că, dacă o asemenea curte a devenit iluzorie, dacă nu a mai fost posibilă nici măcar în 1990 pentru Marian Munteanu, cei care ar trimite la rigoare pe alții și cei care ar putea fi trimiși se întâlnesc la cine diplomatice și se prefac că sînt occidentali. Aici e marea noastră prefăcătorie, față de alții, noi ne ascundem antraxul, ca să nu ne afle cumva la Bruxelles și să nu ne mai ia în Europa.

MISCARI DE STRADĂ

Washington, Buenos Aires, Paris

Ultimele săptămîni din această toamnă a lui 2005, trăite de mine pe malul Potomacului, poate cele mai liniștite din ultimii ani (singurele șase săptămîni la rînd în care nu am zburat nicăieri de ani de zile) nu au fost liniștite deloc, nici la Washington, nici în restul lumii. Aici, alarme teroriste au închis pe rînd metrourile din New York, tunelul care leagă Baltimore de Washington, Constitution Avenue, și Metro Center. Nici una, din fericire, nu s-a transformat într-un atentat serios, dar văzînd cum se blochează orașul la alarma de la Metro Center, cum dezordinea ia în stăpînire un anivers altfel atît de bine ordonat și previzibil mi-am spus să totuși fiecare alarmă e o mică victorie a antraxului. Reacția americanilor a fost excepțională: un șofer de autobuz de culoare, singurul care a reușit să găsească un culoar să iasă din blocajul de circulație, ne-a organizat pe toți în cel mai pur stil american, a îmbarcat un trotuar întreg sub sloganul că „Important e să ieșiți din zonă”, a echipat pe toată lumea cu bilete de transfer și ne-a dat jos trei stații mai încolo. Această performanță a unui băiat sub 30 de ani m-a făcut să privesc cu alți ochi reclamele din metrou pe care scrie: „Dezastrele survin periodic. Aveți un plan? Știți ce să faceți în situații de urgență? Faceți-vă unul. Scrieți-l pe o hîrtie, și purtați hîrtia permanent la dvs”. Miraculoasa credință a americanilor în strategii! Am rîs la început de chestia asta, pe urmă n-am

mai rîs. Așa s-a făcut Vestul, nu tehnologia, sau geografia sau mai știu eu ce a fost esența succesului său, ci organizarea, o formă de organizare socială care a creat societăți competitive.

În timp ce noi îndurăm aici stoici traficul creat de alarme, George W. Bush e bombardat cu portocale stricate iar steagurile americane sînt arse de manifestații la Buenos Aires, manifestații care flutură fără nici o jenă steaguri roșii cu secera și ciocanul. Mai toată presa, minus Economist și Wall Street Journal, are aerul să creadă că e ceva în neregulă cu Bush, nu cu manifestații. Ce să mai spun de presa franceză, care îl numește provocator pe Sarkozy pentru că a găsit după mulți curajul să trimită poliția în mahalele. Parisul arde zile în șir, și multe din magazinele și cafenelele care ard sînt ale bieteii clase mijlocii maghrebine, pușinii care au reușit să mai facă ceva în comunitățile astea ghetoizate. Totul e făcut o apă și un pămînt, și vedem în scene oribile aceste parodii de *luptători pentru libertate*, băieți musulmani care își arată curajul mai ales omorîndu-și surorile în bătaie dacă nu se poartă cum vor ei, cîdacă îi dezonorează. Nu s-au mai dus la școală de ani de zile, deși au metrou și școala e gratis, și noi le căutăm scuze, că șomajul, că una, că alta. Am vizitat odată unul din aceste orașe satelit pariziene (Massy?), pe la începutul anilor nouăzeci, am văzut un fel de creșe de zi pentru adulți însă, în care mamele venite din Africa împloteau și își reconstruiseră viața lor rural-tribală perfect, cumpărînd doar pe strada lor, stînd afară pe trotuar cum ar fi stat pe prispă, comunicînd doar în dialectele lor africane și închinîndu-se pe la diverși arbori ca să dea boala în dușmani. Am strîns mîna primarului și a ministrului pentru minorități, un domn de culoare care ne-a spus că asta e calea europeană și multiculturală de urmat. Personal am crezut întotdeauna că multiculturaliștii sînt, vorba lui Paschalis Kitromilides, un eminent filosof politic din Grecia, doar niște inconștienți, dar regăsirea într-o realitate politică așa de concretă a teoriei lor m-a speriat de moarte. Să nu îmi spună cineva că francezii i-au ghetoizat pe maghrebini doar ca să le facă rău. Ironia sorții e că așa au crezut ei că le fac bine, păsîrînd distinct caracterul comunitar și cultural al acestor grupuri. Azi, cînd vedem scene africane cu Parisul incendiat, scene care ar putea fi în Coasta de Fildeș, sau Sierra Leone, sau Sudan, nu puteam decît să remarcăm reușita acestui mare experiment, de a reproduce natura dezlănțuită, ceea ce Robert Kaplan numește într-un reportaj al lui din Freetown *nature unchecked, natura fără control*, eliberată de constrîngerile occidentale, ale statului de drept, în sfîrșit, de toate constrîngerile. Dar civilizația nu este decît distanța dintre această natură fără control și cea împlînzită în organizarea socială occidentală, nu numai controlul, sau nu atît controlul, *cît consensul general că acest control e necesar pentru a preveni Leviathanul*. Ce e în joc la Paris este ordinea publică și statul ca furnizor monopolist al ei, un stat care nu e de dreapta sau de stînga, statul ca ocrotitor al civilizației, și din cauza asta abordarea meschină, partizană și ideologică a acestor bătălii din periferie mi se pare deprimantă. Dacă asta e ce pricep cei care

scriu în ziarele franceze, nu merită să aibă un stat care să funcționeze. Și sînt sigură că Franța clasei mijlocii nu crede ce scriu ziarele, și are instincte mult mai bune. Unele or fi rasiste, se poate, dar dacă le eliminăm cred că avem o majoritate care nu poate blama *numai statul* pentru lipsa de integrare a acestor comunități, care nu le poate *deresponsabiliza* așa cum se încearcă în presa franceză. Mă pregăteam să merg la Paris, ca să vînd conceptul american de promovare a democrației unui grup de oficiali francezi: o să sun la Air France să văd dacă pot să anulez biletele. Și ei, și eu avem lucruri mai importante de făcut zilele astea.

Orașele par leagănele civilizației occidentale, dar ce ușor devin coșmarele ei. E destul să nu se ridice gunoiul trei zile. Cum s-au transformat în ultimii ani Brooklyn, sau LA, sau Buenos, sau acum Parisul, în terenuri ale distopiei, în viziuni ale lumii de după stat, lumea anarhică, a revoltei celor fără educație, lumea primitivizată. Cîte trupe, cîte investiții străine, cîte împrumuturi ale BM sînt necesare ca să ținem sub control asemenea manifestări, chiar dacă nu putem eradica nici de departe cauzele lor?

Pentru toți cei care au descărcat adrenalină zilele astea uitîndu-se la televizor la asemenea scene, am plăcerea să anunț că a apărut raportul Securității Umane (Human Security Report), publicație la care foarte marginal am contribuit și eu (în contul țării numită Albania, una din țările pilot ale acestui studiu UN). Studiul ne informează fără echivoc că lumea este mult mai bună și mai sigură decît era. Conflictele armate au scăzut cu 40% din 1940. Loviturile de stat s-au prăbușit cu 60% din 1963, și cele zece din 2004 au dat greș toate. Conflictele mortale, de peste 1000 de morți, au scăzut cu 80%. 90% din morții conflictelor de azi sînt civili, nu militari, dat fiind că *războiul dintre țări* a ajuns la doar vreo cinci la sută din totalul războaielor planetare. Restul de 95 % e antrax.

NATURE UNCHECKED, VORBA LUI KAPLAN, SUDAN ,AFGANISTAN

ALEGERI IN TARA CELOR CARE NU AU NIMIC DE PIERDUT

VALUL DIN MAREA NORDULUI

Modernizare și imperialism

Anii în care am devenit un consultant în domeniul dezvoltării au fost ani destul de pesimiști în teoria dezvoltării. Eu i-am trăit în formă concentrată, ca toți est europenii care fuseseră izolați de viața intelectuală occidentală, mai ales cea din știința socială. Asta înseamnă că în 1994 la Harvard citeam cărți din anii șaiszeci, pe studenții „dezvoltării politice”, ca în 1999, tot la Harvard, deja pe Krasner sau pe North care scriau că alegerile pe care le faci azi au fost deja predeterminate în trecut. Oamenii din generația mea, precum Kischelt sau Hallin, folosesc econometria ca să arate că rata alfabetizării la anul 1900 explică cât de dezvoltată e o țară sau cât de mulți oameni cumpără ziare *astăzi*. Evident, instinctele mele erau conservatoare și pro teoria modernizării. E greu să accepți teoria dependenței de cale când vii dintr-o țară unde numai zece la sută erau alfabetizați în 1900. E și mai greu să faci o profesie din dezvoltare dacă ești convins că schimbarea e așa de înrădăcinată în trecut, și nu ești cu totul cinic. Din cauza asta, de prin anul 2000 am început să mă apropiez de un grup paralel, promotorii teoriei democrației. Aici dezbaterile fuseseră întotdeauna între cei care credeau că regimul de azi provine din cel de ieri și cei care credeau mai mult în acțiunea umană. Istoria recentă ne-a arătat țări cu șanse de democrație aproape zero, printre care a noastră, reușind să se desprindă de trecut, treptat și trudnic, dar sigur. Revista noastră, *Journal of Democracy*, în al cărei comitet redacțional am ajuns cu timpul, deși sobră și academică, e totuși străbătută de convingerea că și aceia care nu sînt democrați azi vor fi mîine. Am auzit atîtea pledoarii despre superioritatea acțiunii umane, despre cum bravii actori democrați schimbă cursul istoriei că am început să cred în ele. Multe ilustrări proveneau în fond de la disidenții din Europa centrală, pentru care aveam dinainte o mare admirație. Dar am văzut repede și limitele acestei abordări. În mai 2005 eram la Moscova cînd a avut loc încercarea înăbușită de revoluție din Uzbekistan. Oamenii aceia crezuseră și ei că pot schimba istoria. Au fost aproape o mie de morți, pentru că Islam Karimov, mai pervers decît Ceaușescu, a anunțat că va veni să vorbească poporului revoltat, și după ce s-au adunat toți a trimis doar elicopterele de luptă. Cei rămași în viață sînt închiși, și organizația de avocați ai Nozimei a încercat cu disperare să-i apere. Au fost aduși zeci de oameni ca martori, nici unul nu a avut curajul să spună altceva decît ce le-a spus poliția să spună. Pînă la ultimul, care era o feneie. Femeia asta a spus adevărul. Dar acuzații tot au fost condamnați.

Faptul că au murit cîteva sute de oameni are greutate istorică, înseamnă că există opoziție, și că regimul e criminal. Cronicile au reținut faptul. Dar cînd se vor aduna toate acestea suficient ca să facă o diferență, pentru oamenii aceștia va fi prea tîrziu. Acțiunea umană e importantă, dar dacă nu ești sub ochii Vestului, rar ajungi sî vezi sfîrșitul a ceea ce ai început. Walesa și Havel, ei au fost generația de excepție, au cules ceea ce au semănat. Cei mai mulți din eroii democrației, cei care ne cred pe cuvînt că oamenii pot schimba istoria, și nu văd că rareori

după sloganele noastre există și cavaleria care să debarce, nu ajung să vadă mare lucru pozitiv din istorie. Ca în finalul de la *Lord of Rings*, care m-a emoționat întotdeauna, ei salvează lumea, dar nu pentru ei. Asta când reușesc. Pentru că poate fi chiar mai rău. Pe eroii de la Tienanmen nu și-i mai amintește nimeni.

Autori contemporani pe care îi respect, ca Joel Migdal, au scris demolări ale unor autori de după război, pe care îi respect chiar mai mult, ca Edward Shils sau Seymour Martin Lipset, pentru păcatul de a fi văzut lumea a treia prin prisma modelului occidental. Toată știința socială a anilor șaizeci a fost pusă sub semnul întrebării, și paradigma „dezvoltării politice” folosită la vremea ei de Gabriel Almond și Bingham Powell, ca și de Samuel Huntington în primele lui cărți (care au fost și cele mai bune) e azi destul de incorectă politic. Vina atribuită astăzi acestor autori e de fi importat în sociologie un principiu biologic, acela al evoluției. Au greșit oare așa de mult, și nu este supraviețuirea celui mai dotat și lupta speciilor valabilă și pentru societățile omenești, așa cum e valabilă pentru alte specii? În orice caz, politic incorecți nu au fost, cum se spune. A atribui tuturor societăților o cale unică de dezvoltare, asimilată celei occidentale, dat fiind că aceasta e cea mai dezvoltată, nu e în nici un fel discriminativ. Dimpotrivă. Atribuirea unei unice aspirații spre modernitate întregii lumi e o formă de a recunoaște potențialul egal al tuturor, o înduioșătoare formă de socialism față de societăți, că sînt formate din națiuni sau din triburi. Poate fi o eroare intelectuală, dar nu morală. Există, desigur, o formă și mai elevată de respect egal pentru orice societate, aceea de a presupune că indiferent pe ce cale o iau, modernitate sau tribalism sau feudalism, societățile sînt la fel de bune, și asta li se reproșează moderniștilor că nu au luat în considerare. Dar asta îmi anintește vorba lui Amos Oz, romancierul israelian, că cea mai mare prostie inventată vreodată în Vest și exportată altora e indiferența față de valori a așa zisei științe sociale, *the value free approach*. Ca psiholog, am la îndemînă destule argumente empirice pentru a evita chestiunea morală. *Odată ce societățile devin conștiente de faptul că există o modernitate, aspirația către ea devine o regulă, indiferent cum au stat lucrurile pînă atunci*. Toți indienii vor puști și whisky, deși produsele acestea nu sînt tradiționale deloc. Toți sălbaticii sînt instantaneu fascinați de tancuri și elicoptere de luptă. Toate sondajele ne arată că oamenii de peste tot vor să trăiască ca în America, chiar dacă nu le place George W. Bush. Michael Ignatieff nu are dreptate să spună că Vestul e imperialist pentru că încearcă să transforme pe toată lumea după chipul și asemănarea sa. Nu e adevărat. Lumea a treia a copiat Vestul în aspectele lui superficiale, gusturi, consum, etc, și cînd acest lucru se dovedește nesustenabil la resursele țărilor respective chiar ele cer să fie deparatate. Cam ce anume s-ar mai putea face în acel stadiu? Să le spunem să meargă înapoi la instituțiile lor tradiționale, să testeze la nesfîrșit căi intermediare între capitalism și socialism, cum a făcut India atîția ani, spre

falimentul ei? Instituțiile „de la Bretton Woods” (FMI și BM) nu au nimic cruciat sau imperialist în ele. Discursurile Băncii de legitimare sînt tocmai pe dos (Wolfensohn și sărăcia lui ca prioritate), sînt tot atîtea forme prin care Occidentul își cere scuze că organizarea sa socială, singura dintre toate, a promovat dezvoltarea. Puțini consultanți înflinți de mine ale acestor instituții erau ideologi fanatici liberali, cum poți întîlni la Heritage, la CASE (Polonia), sau chiar la SAR. Ar fi și greu, deoarece majoritatea nu sînt năsuți în Vest, sînt latinoamericani, indieni, arabi, etc. Pur și simplu nu știu o altă cale spre dezvoltare decît rețeta occidentală. Nu o predau ca să îi facă pe acei oameni occidentali, ci ca să îi aducă la dezvoltarea occidentală. A, că e posibil să nu meargă una fără alta, se poate. Dar intenția criminală nu există. Și succesul din Hong Kong sau Singapore mă fac să nici nu cred că trebuie să devii Vest ca să ai succes ca în Vest. Trebuie să copiezi unele instituții, mai ales cele ținînd de domnia legii, contractualitate, etc. E loc destul pentru specificitatea culturală pe lîngă astea.

Directiva unu

Postmodernitatea nu poate urma decît modernității, nu feudalismului. Comunitățile care preferă bicicleta sau se întorc la cal o fac pentru că sînt tehnologic atît de avansate că au această extra opțiune de lux în meniul lor de stiluri de viață. În Timorul de Est sau în Zimbabwe, a lăsa pe unul să doarmă pe pămîntul gol sau a nu-i da antibiotice cînd face o infecție fiindcă în civilizația lui asta nu se obișnuiește, cum făcea un coleg de al mea de la o agenție de dezvoltare nu e o formă de a fi *value free*. E o formă de idioteție criminală.

Dacă lumea evoluează pe traiectorii diferite, la fel de bune, ce anume ne poate ghida în decizia noastră asupra a ceea ce este sau nu este de făcut? Pentru că noi nu trăim în *Star Trek*, în lumea directivei unu, nu te amesteca în viața altor civilizații, deși scenariștii sînt cu certitudine cititorii creduli ai literaturii de știință socială produsă de noi, sau a ecourilor dezbaterilor ei prin magazine săptămînale. La fel oamenii politici. John Maynard Keynes a spus odată că țicniții care conduc state au ca idei directe forme simplificate a ce spuneau diverși gînditori cu cîțiva ani mai devreme. Discursul politic de azi e din ideile noastre de ieri (vai, cum am simțit asta în ultimii doi ani, cînd s-a discutat energic de vot uninominal și parlament unicameral, lucruri pe care le promovam în această revistă între 1996 și 2000, dar care azi, cînd au ajuns în sfîrșit la oamenii politici, sînt pur și simplu depășite).

Răspunsul la întrebarea fundamentală privind directiva unu părea să fi fost dat la finele războiului prin introducerea Cartea Universale a Drepturilor Omului. Dar niciodată nu a existat

forța militară și politică de a impune Carta, iar azi chiar forța morală pare șubredă. Dacă acceptăm că America, la rîndul ei, calcă în picioare drepturile prizonierilor la Guantanamo sau Iraq, America pierde dreptul de a mai face poliția drepturilor omului și democrației în restul planetei. Dacă acceptăm că sînt și drepturi umane neuniversale, ci specific culturale – argumentul că femeia islamică preferă să fie dată de familie de nevastă, nu să aleagă singură- atunci din nou edificiul e zdruncinat. Lumea e plină de culturi în care educația copiilor se face cu bățul, bărbatul nu e obligat să fie monogam, dar femeia da, și așa mai departe. Ce drept are Vestul să dicteze vreuncea din aceste culturi cum să trăiască? Experiența mea specială de viață, a cuiva care avea optsprezece ani cînd a disecat primul cadavru și a început să vadă regulat oameni murind sau trîind permanent pe treapta cea mai de jos a demnității, și nu lecturile, mă fac să cred că singurul indicator valabil este suferința, și că singura conduită universal valabilă este să lucrezi pentru diminuarea ei și contra celor care o produc. Alții au nevoie de Dumnezeu ca să ajungă la aceeași concluzie, eu nu. Suferința e singura realitate universală pe care o cunosc. Și asta cere, desigur, un continuu exercițiu de discernămint, dar toate cazurile particulare la care am aplicat vreodată acest principiu mi-au arătat că e o bază suficientă, și pentru comportamentul individual, și pentru politica internațională, chiar dacă nu elimină cu totul unele alegeri dificile, chiar dacă uneori ai de ales *între două suferințe*, ca atunci cînd a fost bombardat Belgradul ca armata iugoslavă să se retragă din Kosovo.

Antiamericanism si Grinell

Mentorul și prietenul meu, Larry Diamond, autoritatea supremă în materie de teoria democrației, se îmbarcase printre primii în cruciada din Irak, deși democrat fiind fusese contra războiului. Larry e profesor la Stanford, și a primit un telefon de la fosta lui președintă de colegiu, Condoleeza Rice. Condy a sunat într-o zi din biroul ei de la Casa Albă ca să ceară expertului în democrație să meargă la fața locului să lămurească poporul irakian ce e democrația și totodată să informeze administrația ce se putea face ca aceasta să prindă rădăcini în Irak. Azi, gîndind ca un consultant profesionist, îmi spun că sarcina a fost nerealistă și prost delimitată de la început. Profesional vorbind, trebuie refuzată. Atunci însă, Dumnezeu să mă ierte, am fost printre puținii prieteni ai lui Larry care i-au spus să se ducă, deși eșecul era previzibil. Și eu m-aș fi dus. Unde scrie că trebuie să câștigăm războaiele pe care le ducem? Regii și președinții, ca și consilierii lor, sînt cei care decid, care trebuie să facă acest calcul de oportunitate. Odată un război început fără speranță, a te angaja în el nu mai este decît un test al curajului, al solidarității și al onoarei.

Oameni de mare calitate au căzut în războaie în care nu au crezut niciodată. Și la fel ni se va întâmpla și nouă.

Din toată literatura cîtă există, oare scena care m-a atins cel mai atare nu a fost întotdeauna aceea din *Războiul tătarilor*, în care locotenentul tuberculos face conversație cu dușmanul, noaptea în ploaie, pe durata tratativelor, știind că de la asta i se va trage moartea, doar pentru că așa cere onoarea, să fii degajat și să inspire alor tăi încredere pînă în ultima clipă? Dumnezeu știe că atunci cînd am întîlnit un om care dădea aceeași importanță ca mine acestei scene mărunte nu am rezistat, l-am luat de bărbat. Cum aș fi putut să-i spun eu lui Larry, cum au făcut alți prieteni, ai fost contra războiului, stai liniștit la Stanford pe peluza ta unde nu plouă decît trei zile pe an și în rest e soare și vînt, uită-te la grădinarul tău mexican cum tunde iarba și mai scrie cîteva volume teoretice despre democrație, acest minunat subiect de eseu la clasele de teorie politică. Larry însă, care a început în Nigeria viața lui profesională, care a făcut teren în Africa și Asia zeci de ani, a avut instinctul just, și deși democrat a acceptat cererea administrației republicane și s-a dus în Irak.

Comunicare, literatura

Frica mea cea mai mare este că antraxul este o experiență care nu poate fi comunicată, nu poți spune mare lucru cu adevărat pătrunzător despre antrax, așa cum s-a întîmplat în fond și cu comunismul. Am ținut odată, cîteva ore de literatură est europeană la un colegiu american elegant din Midwest, pierdut în stepă. Eram acolo de fapt ca să țin ore de sociologie politică, dar după o discuție la cină cu mult vin care a alunecat spre chestii culturale am primit invitația de la departamentul de litere să țin cîteva cursuri despre literatură est europeană, informată fiind că studenții sînt foarte buni și foarte interesați. Așa era. Am găsit studenți remarcabili, unii îi știam de la sociologie, toți citiseră Kundera și Mrozek și Ivo Andric, îți creștea inima, mai ales că nici unul nu călătorise în Europa de Est. Mă înșel, unul doar călătorise, și mi-a spus că Budapesta îi amintise de Chicago, singurul alt oraș mare văzut de el. Mi se părea că partida e cîștigată, eu una am crezut întotdeauna că dacă dispar toate arhivele comuniste dar rămîn romanele lui Kundera lumea va înțelege etern ce oroare a fost comunismul, deci putem sta liniștiți. Dar nu e chiar așa, cum aveam să mă conving nu peste mult timp. Ca să îmi mulțumească, profesorul lor permanent mi-a făcut o surpriză, și ultima oră a programat să vedem în grup filmul lui Andrzej Wajda, *Omul de marmură*.

Văzusem *Omul de marmură* de multe ori. Dar nici una din acele dăți nu a mai contat după aceasta. Filmul e suportabil văzut în România. Dar în amfiteatrul nostru curat de la Grinnell nu era suportabil, în orașelul în care în aceeași dimineață patroana de nouăzeci de ani a ziarului

local, ziar de generații în familia ei, îmi spusese oftând că îi pare rău că estul continentului din care veneam avusese o istorie așa de *zbuciumată*, cât la Grinnell de secole nu se întâmplase nimic, în acest cadru nici o formă de perversiune a binelui nu era de conceput, totul era, vorba lui Hemingway, *curat și bine luminat*. Și fiecare cadru a devenit repede dureros, nu părțile cu securiști, ci replicile pe jumătate spuse, privirile pe jumătate furișate, singurătatea crescândă a eroului filmului, totul devenea de neîndurat. După prima oră, filmul fiind infinit de lung, am descoperit că studenții râdeau la secvențe la care mie îmi dădeau lacrimile. Nu era vorba de o lipsă de sensibilitate a lor, pur și simplu două cuvinte, sau un gest, erau pentru mine evocatoare pentru categorii întregi de manifestări de pierdere a umanității, în vreme ce pentru ei erau scene de comedie, ei credeau că asemenea scene au fost *scrise de un scenarist*, nu realizau că erau copiate de scenarist după zeci de milioane de gesturi similare ale zecilor de milioane de locuitori ai comunismului, reduși la asemenea existențe automate și lipsite de demnitate. Până la sfârșit înțelesesem, deși cam târziu (împlineam patruzeci de ani anul acela), cât de netransmisibilă e de fapt, experiența comunismului, mai cu seamă drama cotidiană, nu lagărele sau închisorile, pentru că toate dictaturile au avut lagăre sau execuții, ci degradarea zilnică a substanței umane, cum această experiență a fost de fapt excepțional de specială și de irepetabilă, și ca atare nu o putem comunica și se va stinge odată cu noi, cei care am trăit-o, va dispărea odată cu cercul nostru de inițiați, și că dacă pedagogi insistenți vor mai pune altor generații asemenea filme există riscul ca spectatorii fie să nu priceapă nimic, fie să le creadă comedii și să rîdă în hohote.

Literatura

La fel este cu antraxul. Antraxul e mai general, dar e la fel de greu de diagnosticat, de exemplu de distins de huliganismul comun, și există riscul să nu putem comunica nimic semnificativ despre antrax. L-am văzut în septembrie 2005 pe generalul Myers, șef de stat major în Irak, la o conferință de presă la care se lăuda că a prins pe șeful Al Qaeda nr. 2, dar tonul nu era de laudă pentru că deja începuse să priceapă că la unul prins alte apar zece cazuri, că e vorba de o *contaminare*, la peste un an de luptă cu antraxul nici victoriile nu mai erau raportate altfel decât pe un ton blazat sau plictisit, pentru că deja devenise limpede că lucrurile esențiale despre antrax nu se pot spune într-o conferință de presă.

Demografie, Kaplan

Povestea e următoarea: un om idealist și onest (ficțiune, scuze) ajunge să aibă o poziție crucială la Națiunile Unite în lupta contra SIDA. Ficțiunea nu e așa mare: fostul meu profesor de la Harvard, Jeffrey Sachs, economist reputat, a plecat de la catedră ca să se ocupe de strângerea de fonduri pentru SIDA la Națiunile Unite. Personajul meu e însă mai fragil ca Jeffrey, care e exemplificarea siguranței de sine (deși la Johannesburg când s-au stabilit Millenium Goals l-am văzut șocat de ura care se revărsa de la activiștii ONG din lumea a treia, care strigau toți la el). Hai să spunem că personajul meu e doctor? Doctorii au crezut întotdeauna în tratamente, mai ales epidemiologii, au dus senzaționale și foarte altruiste bătălii cu boli oribile. Atît despre veridicitatea personajului. După ani de luptă pasionată, bani mai mulți, medicamente mai bune, sacrificiul vieții personale, doctorul meu, cu ajutorul unui statistician, își dă seama că progresia bolii nu e întâmplătoare, că există o semnificație statistică în felul în care atunci când reușești să combați o anumită subspecie de virus o alta devine imună, etc. De aici mai departe el revede toată istoria contemporană a luptei cu boala și construind cu statisticianul său un model ajunge la concluzia că există un echilibru homeostatic al vieții și al morții, și cifrele raportate de UNDP care constată că la gradul actual de dezvoltare al planetei mor prea mulți oameni pentru care teoretic ar exista resurse de salvare nu descriu un fenomen întâmplător, ci un anumit echilibru, care autolimează factorii care ar putea reduce prea mult cauzele morților și păstrează populația sub control. E ca și cum ar exista un ADN al umanității, o genă care permite dezvoltarea doar în anumiți parametri ai dezvoltării umane. Evident, personajul meu înnebunește aflînd una ca asta, pentru că asta înseamnă că de atîtea ori când a crezut că voința politică îl ține în loc și nu poate realiza mai mult nu făcea decît să testeze limitele posibilului, că și-a irosit viața degeaba, și așa mai departe. În esență, personajul decompensează pentru că e fragil, nu din cauza a ceea ce e află. Un credincios nu ar fi prea șocat de o asemenea descoperire: e cunoscut că Dumnezeu e respectuos față de matematică, vorba lui J. Merleau-Ponty. Dar pentru un ateu, pentru om care crede că poate face binele fără limită și și-a dedicat viața acestui scop, descoperirea e teribilă. Când încearcă să vorbească despre ea, contrar sfatului statisticianului înțelept, pare tuturor că și-a pierdut mințile de surmenare. Și așa e trimis finalmente la un sanatoriu, unul foarte special, pentru toți cei care făcuseră descoperiri similare înaintea lui, care trăiesc mai departe, anesteziati și împiedicați să împărtășească restului lumii această descoperire tragică, pînă la sfîrșitul lor natural.

Acum vedeți de ce nu am scris povestea asta niciodată. Dincolo de pesimismul ei, îmi venea greu să mă hotărăsc ce fel de societate de binefacere ar fi aceea pentru idealistii ratați. Nici chiar un scenarist ingenios din Star Trek a nu știu cîta generație nu ar găsi ușor o explicație

plauzibilă asupra unor asemenea preoți care ne ocrotesc iluziile și tratează cu gentilețe pe ghinionişti care află adevărul. Restul are însă o anumită verosimilitate